

A strukturális erőszak

Jelensége és „átírásának” lehetőségei

Amikor néhány évvel ezelőtt a strukturális erőszak áldozatainak lelkigondozását jelöltem meg egy dolgozatom témájaként, ezt abban a hitben tettem, hogy elegendő szakmai muníció áll rendelkezésemre megírásához. Részint pasztorál-életkultúrái képzettségem, részben pedig ama tény alapján, hogy diplomadolgozatomat is az erőszak témájából írtam – tehát általános felkészültségem és eddigi kutatásaim alapján – könnyen összeszedhetőnek és megragadhatónak gondoltam az anyagot.

Mi változott?

Mindenekelőtt a körülöttem lévő világ és vele az érdeklődésem, orientációm, helyzetem. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy korábbi dolgozataim írásakor találkoztam olyan problémákkal, amelyek tudatosan és tudattalanul arra készítettek, hogy a modernitás problémáját, abban az Egyház szerepét és a modernitás emberi gondolkodásra gyakorolt hatását tovább kutassam.

Ha a strukturális erőszak áldozatairól gondolkodunk, nemcsak eme erőszakfajta mibenlétét kell meghatározni, hanem azt is, kiket, mely csoportokat, rétegeket tekintünk áldozatoknak. Nyilvánvaló, hogy más megközelítést kíván az, ha valaki etnikai kisebbségként él át hátrányokat egy idegen kultúrában, vagy ha politikai orientációja miatt érzi magát (jogosan/jogtalanul) áldozatnak. A sort lehet folytatni. A kényszerű migráció miatt gyökereiket veszítették, a tartósan munkanélküliek, az ötven év felettiek mind-mind olyan rétegeket alkotnak a társadalmon belül, amelyek tetten érhetően strukturális hátrányoktól szenvednek. Nem beszélve a romákról, a hajléktalanokról, a létminimum

alatt élőkről, vagy azokról, akik valamikor Kelet-Magyarországon vagy egy iparát veszített egykori szocialista városban – például Ózdon – telepedtek le. Ezeket a szempontokat figyelembe véve tanácsos lenne szűkíteni témánkat, egyetlen célcsoportra redukálva vizsgálódásunkat.

Időközben azonban a fent jelzett okok miatt érdeklődésem nem egy célcsoport irányába vitt, tehát nem a szűkítés felé. A legújabb gazdasági világválság, a globális klímaváltozással kapcsolatos aggasztó híradások, a szűkebb és tágabb környezetemben tapasztalható szellemi, intellektuális nyugtalanság arra készítetett, hogy vizsgálódásomat kitágítsam.

Mára már tagadhatatlan – és sokak által publikált – tény, hogy az oly sokáig istenített modernitás során kiépült gazdasági, technikai, politikai, kulturális, szellemi struktúrák erejüket veszítették. Nem jelentenek többé valódi megtartó, orientáló, közösségformáló erőt, sőt deformálóan hatnak a benne élőkre, akár nyertesei, akár vesztesei a modernitás ethoszának.¹

A modern európai tudományosság – benne a filozófiától a szerteágazó társadalom- és természettudományokon keresztül egészen a teológiáig – annak a kultúrának a része, amely a XX. század végére majdnem az egész világ kulturális monopóliumát szerezte meg. Nyugodtan idesorolhatjuk az amerikai kulturális és tudományos életet is, hiszen ennek európai gyökerei vitathatatlanok.

Ez a kulturális hegemonia kétségtelen civilizációs előnyeivel együtt maga után vonta kultúránk kifáradásának következményeit is: óriási embertömegek növekvő intellektuális és spirituális elidegenedtségét, talajvesztettségét.

¹ Merton, R. K.: *Társadalomelmélet és társadalomstruktúra*. Budapest, 2002, Osiris Kiadó, 338–451. Merton mélyenszántó – és később még sokat idézett – elemzésében körüljárja, mivé deformálta az „amerikai álom” a veszteseit, de a nyerteseit is.

Már Heidegger jelezte, el kell jönnie egy olyan korszaknak, „melyben a lét másként küldi meg magát”,² melyben – jó esetben – nem lerombolódnak a modernitás vívmányai, hanem más etikai, spirituális alapokra helyeződnek.

Lassan hétmilliárdan élünk egy olyan világban, ahol a legelképesztőbb technikai újításokat dobják piacra napról napra, miközben a világ másik részén leírhatatlan szegénységben élnek emberek. Ahol iszonyatos küzdelem folyik a fejlesztésekért, beruházásokért, miközben egyre többen látják, hogy a fejlődésnek ez a mértéke nem fenntartható és nem is kívánatos. Ahol önfeledten vagy némi lelkiismeret-furdalással, de megvásároljuk a legújabb márkájú koscsikat, miközben csupán átlagos olvasottság is elég hozzá, hogy tudjuk: a fosszilis alapú üzemanyagok kitermelhető mennyisége véges, használatuk pedig káros a környezetre. Ahol igyekszünk tengerparton nyaralni, miközben szinte naponta halljuk, hogy a sarkok olvadnak, az óceánok vízszintje lassan emelkedik, állatfajok tűnnek el örökre, az óceánokban a szemétből szigetek képződnek. Ülünk egy időzített bombán, és igyekszünk nem látni, nem érteni, értelmezni, nem beszélni róla. „Mint Noé napjaiban...” (Mt 24,37)?

Sokan elemezték már a modernitás kifulladását, struktúráinak kikezeshetőségét, intézményeinek hitelvesztettségét, és természetesen pozitívumait is, amelyek mára megkerülhetetlenül beépültek gondolkodásunkba, meghatározva emberlétünket. Például az egyén szabad-

ságával, méltóságával, felelősségével kapcsolatos értékek politikai realitását az újkor teremtette meg.³ Felhívták már a figyelmet azokra a veszélyekre, amelyek miatt bolygónkat gazdasági, politikai és ökológiai katasztrófa fenyegeti.⁴ Ezekre az elemzésekre csak olyan esetekben utalok, ahol témám megkívánja.

Az engem érdeklő és egzisztenciálisan is foglalkoztató kérdés ez: Milyen üzenete van ma az Egyháznak szűkebb és tágabb környezete számára? Az evangélium tanítását hogyan fogalmazhatjuk meg úgy, hogy valóban „életnek beszéde” (Fil 2,15–16) legyen a kor terheit hordozók, a modernitás által formált struktúrák számára, és olyan erőt adó „pogácsa”⁵ a most felnövekvő generációnak, amellyel megjárhatják erő feletti útjukat? A jövő megoldandó feladatait minden nappal növeljük, mivel fokozatosan feléljük a Föld víz-, levegő- és energiakészletét. Az utánunk jövő generációk talán abból a szempontból is egyedülállók lesznek a történelemben, hogy nem támaszkodhatnak az előtük járók magatartás-kultúrájára, megoldáskészleteire.

Avagy Kamarás Istvánhoz csatlakozva: a végjáték vagy újrakezdés korszakában én is „innen belülről [az Egyház keretein, struktúráin belül] vizsgálódva keresem a választ”,⁶ részint a kor nagy, részint az Egyház aktuális kérdéseire – egyre inkább attól a meggyőződéstől vezetve, hogy a két kérdés egybetartozik és összeér. Az Egyházon, melyet végig nagy kezdőbetűvel írok, minden keresztény egyházat értek, lény-

2 Heidegger, M.: *Az idő fogalma, a német egyetem önmegnyilatkozása. A rektorátus 1933/34.* Budapest, 1992, Kossuth Könyvkiadó, 11. Heidegger a későbbiekben megjegyzi, hogy a tudományt a rákövetkező teológiai világmagyarázat és az újkor matematikai-technikai gondolkodása messze vitte eredeti, görög lényegétől. Uo. 63–65. ■ 3 Bár, mint *Romano Guardini* megjegyzi, mindezek az értékek magán a kijelentésen alapulnak, és Isten kegyelmének szabad közléséből fakadnak. Guardini vitatja, hogy létezik-e személy, személyiség az Istennel való kapcsolat nélkül. Meglátása szerint csak a személyes Istenben való hit esetén beszélhetünk az emberről személyként. Minden más tulajdonság, például tisztelt, szabadság csak addig marad fenn, amíg az Istennel való személyes viszony. Az Istennel való személyes kapcsolatba vetett hit elhalványulásával eltűnnek mindezek az értékek és magatartásformák. Guardini, R.: *Az újkor vége – A hatalom.* Budapest, 1994, Vigilia Kiadó, 78–83. ■ 4 Kiindulópontként három tanulmány: Lukács, J.: *Egy nagy korszak végén.* Budapest, 2005, Európa Könyvkiadó. Lukács ebben a művében az egész európai ismeretelmélet, a valóság megismeréséről alkotott modern elképzeléseinket teszi kérdésessé. László E.: *Harmadik évezred – Veszélyek és esélyek.* Budapest, 1998, Új Paradigma Kiadó. E könyv kérdésközpontú, és akkor is jogosnak tartom, ha későbbi olvasmányaim alapján vitathatóvá vált számomra László Ervin világgépe és tudományos alapossága. Brown, L. R.: *A B 3.0 Terv – Mozgósítás a civilizáció megmentésére.* http://www.earth-policy.org/images/uploads/book_files/pb3book.pdf. A *The Ecologist*, e kéthavonta megjelenő brit folyóirat, amely nevével ellentétben nem partikuláris témákat feldolgozó ökológiai vagy környezet-gazdaságtani cikkeket közöl, hanem igyekszik a nemzeteket átfogó, illetve a helyi gazdasági folyamatokat is kritikailag elemezni – így méltatja Lester R. Brown írását: „... tömör, ám ropant sok információt tartalmazó összefoglalót ad arról, hogy melyek azok a kulcskérdések, amelyekkel a civilizációnak szembe kell néznie, a környezet terhelése miatt. A mű értékes hozzájárulás a napjainkban zajló vitához.” ■ 5 Utalás az 1Kir 19-re, ahol Isten maga táplálja titokzatos eszközökön keresztül a kimerült, depressziós és hosszú út előtt álló prófétát. ■ 6 Kamarás I.: *Kis magyar religiógráfia.* Pécs, 2004, Pro Pannonia, 6.

gében a kereszténység/keresztényiség egészét.⁷ Tudatosan hivatkozom különböző felekezeti háttérű keresztény gondolkodókra, anélkül, hogy mindenkor fontosnak tartanám felekezeti jellegzetességeik hangsúlyozását. Ezt attól a felismeréstől vezetettve teszem, hogy szinte minden felekezetben (és sok nem keresztény intellektuális útkereső között is) található olyan emberek, akik ugyanazokra a kérdésekre keresik a választ, mint én. Ezzel természetesen nem vitatom azt, hogy a világnézet és a felekezeti hovatartozás egyaránt meghatározhatja a feltett kérdéseket, és behatárolhatja a megtalálni vélt válaszok tartalmát és irányultságát is.

A STRUKTURÁLIS ERŐSZAK MIBENLÉTE

Az erőszak tematizálása (mind biológiailag, mind szociológiailag és politikailag), a róla való tudományos igényű gondolkodás csak a XX. században kezdődött el. *Hannah Arendt*nek köszönhetjük a hatalom (mint minden politikai közösség közös ismérve) és az erőszak fogalmának szétválasztását.⁸

A katolikus egyházon belül a *Populorum progressio*, VI. Pál pápa szociális enciklikája indította el az erőszakra való teológiai gondolkodás elmélyülését, noha maga az enciklika már bizonyos értelemben válasz a felszabadítási teológia felismeréseire, még ha sok szempontból szemben áll is vele. Azért érdemes itt szót ejtenünk a katolikus teológia fejlődéséről, mivel a katolikus egyház szembesült a legerősebben a Dél-Amerikában zajló politikai-gazdasági viszonyokkal; az ottani katolikus gondolkodók lettek a felszabadítási teológia legjelentősebb teoretikusai (*Leonardo Boff* brazil ferences szerzetes, *Gustavo Gutiérrez* perui pap). A katolikus tanítóhivatal sokáig ellentmondásosan viszonyult a felszabadítási teológia elméleti és gyakorlati

megnyilvánulásaihoz. Politikailag nem szívesen kötődtek volna baloldali erőkhöz (európai tapasztalataik miatt), viszont belátták, hogy Dél-Amerikában a katolicizmus jövője attól függ, az egyház milyen válaszokat tud adni az elmaradottság és a nyomor kérdéseire.

A strukturális erőszak fő teoretikusa és magának a kifejezésnek a megalkotója *Johan Galtung* norvég szociológus, aki béke- és konfliktuskutatással foglalkozott. A béke fogalmának és kérdéskörének vizsgálata során szakított azzal a képzetel, hogy a béke „az erőszak [vagy a háború] hiánya”. Foglalkozott a béke kérdésének lelki-szellemi és vallási szempontjaival, valamint társadalmi dimenzióival. Nem csak a béke mi-benlétének magyarázatát és ezáltal a béke fogalmát tágította ki. Számára az erőszak sem pusztán a direkt fizikai vagy verbális erőszakot jelenti. Széleskörűen értelmezte a „közvetlen erőszak” fogalmát, minden olyan tevékenységet idesorolva, amely „tudatos ártó szándékból” ered.⁹ Ez megnyilvánulhat nemzetek közötti háborúkban, családi veszekedésekben vagy akár utcai atrocitásokban is. Mindegyikben fellelhető a szándékos és közvetlen jelleg. Óriási anyagi, testi és lelki károk halmozódhatnak fel ilyenkor, de ezek a károk nyilvánvalók és tudottak. A háború – kicsiben és nagyban – akkor hagy alább, amikor a résztvevők kifogynak erőforrásaikból, és a még több erőszak pazarlásnak tűnik. Előfordulhat, hogy kívülállóknak lépnek közbe, és fegyverszünetet kezdeményeznek – legyen szó nemzetek közötti vagy családon belüli vitáról. Ilyenkor azonban a béke építése éppen csak elkezdődött, a valódi béke megteremtéséig még nagyon hosszú út vezet. Ezt a helyzetet *Galtung* szívesebben nevezi „erőszak után” állapotnak, amely még nagyon ingatag, és könnyen válik „erőszak előttivé”.¹⁰ A második világháború borzalmai után *Galtung* jogosan teszi fel a kérdést: honnan származik az erőszak, mi a gyöke-

⁷ Természetesen itt is megszorításokkal kell élnem. Kamarás Istvánhoz csatlakozva: „Amikor a továbbiakban kereszténységről beszélek, arra a vallásra gondolok, amelynek szükséges, de nem elégséges jegye az istenhit, a Tízparancsolat elfogadása, a másik ember elfogadása, a kiszámítható kilátástalanság ellenében élő öröm és remény, specifikumai pedig a következők: a feltámadás hite, a saját érdek háttérbe szorítása a másik javára, a rászoruló keresése és az értük való felelősségvállalás, az Isten népének közösségéhez tartozás tudata, a világ autonómiájának elfogadása és a benne való részvétel kötelezettségének elfogadása, valamint az a tudat, hogy az e világ nem minden, a túlvilág – amely ugyan jelen van az e világban – lényegesen többet kínál.” Kamarás I.: *Kis magyar religioográfia*, i. m. 17. ■ 8 Gyáni G.: A látható és a láthatatlan erőszak. *Pannonhalmi Szemle*, 2007/1., 39–48. ■ 9 Mitter, W.: Békére és toleranciára nevelés. *Új Pedagógiai Szemle*, 1997/11., 86–95. ■ 10 *Galtung*, J.: *Violence, War, and Their Impact – On Visible and Invisible Effects of Violence*. <http://them.polylog.org/5/tgj-en.htm>

re? Azt a népszerű feltevést, hogy az erőszak része az emberi természetnek, Galtung visszaautóztatja.¹¹ A képesség az erőszakra – a szerelem/szeretetre való képességhez hasonlóan – valóban része az emberi természetnek, de a körülményektől függ, milyen módon realizálódik. Az erőszak nem olyan, mint az evés vagy a szexualitás, melyek szerte a világon alig különböző módon nyilvánulnak meg. Az eltérő strukturális és kulturális sémák adnak magyarázatot az erőszak változatosságára. A társadalomban fellelhető strukturális és kulturális erőszak közvetlen erőszakot eredményezhet. Gondoljunk csak az úgynevezett médiaerőszak kimutatható hatására a gyermekek viselkedésében.

Ahogy a háborút kiobbantó konfliktus elsősorban a kultúrákban és a struktúrákban van jelen, a békét is ezek segítségével lehet felépíteni a társadalomban és az emberi fejekben – mondja Galtung. Ahogyan az erőszaknak megvan a maga kultúrája (hősiesség, hazafiasság, férfiuralom stb.), egy társadalmi berendezkedés is magában hordozhatja a következő háború, egy véres konfliktus fenyegetését. A diktatúrák, amelyek maguk is használják az erőszak minden fajtáját, szintén magukban hordozzák egy következő (polgár)háború fenyegetését. Gondoljunk csak a Közel-Keleten 2011 elején lezajlott eseményekre. Még akkor is, ha korunkban nehéz nem feltételezni az ilyen történések gerjesztett jellegét, óriási társadalmi elégedetlenség húzódik meg az egyiptomi és a líbiai események hátterében.

Galtung belátása, hogy az erőszak rendszerének csak egy része látható, illetve tetten érhető. Ez a közvetlen erőszak. De az erőszak rendszerének létezik egy nagy és kevésbé vagy egyáltalán nem tetten érhető eleme is. Galtung egy erőszakpiramisban ábrázolta elképzelését (lásd a 150. oldalon).

A strukturális erőszakot – amelyet a szakirodalom Galtung erőszakpiramisát követve láthatatlan erőszaknak is nevez – nem közvetlenül

gyakorolják az emberek.¹² Ebben az esetben semmilyen direkt testi vagy lelki erőszak nem mutatható ki, hosszú távú hatásai azonban hasonlóak a közvetlen erőszakéihoz. A strukturális erőszakot elszenvedő ember tehetetlennek érzi magát, átéli, hogy tárgyként, ügyiratként kezelik, megtapasztalja a feleslegesség, a kiszolgáltatottság és a tehetetlenség érzését, ugyanakkor nem tudja pontosan megnevezni, kinek vagy minnek az áldozata.

A strukturális erőszak kifejezés egy nehezen behatárolható fogalom körülírása. Struktúrán a törvények, normák, szabályok, konvenciók és hagyományok szerkezetét és rendszerét kell értenünk. E rendszereknek az intézményes és szervezett formája egyaránt megtalálható.

A strukturális vagy láthatatlan erőszak kifejezés használata ellenállást vált ki a különböző intézményekben, szervezetekben dolgozókból, mivel úgy érzik, a fogalom révén erőszakos tettekkel gyanúsítják őket. Éppen ezért gyakran körülíródik a jelenség, és instrumentális hatalommal való visszaélésnek vagy diszkriminációnak nevezik. Azonban e körülírások túl könnyedén kezelik a jelenséget. Másrészt viszont jogos az ellenvetés, hogy nem szabad minden strukturális hátrányt strukturális erőszakként értelmeznünk. Strukturális hátrányok minden társadalomban tetten érhetők, kérdés azonban, hogy az adott társadalom jogrendszere hogy viszonyul hozzájuk.

A strukturális erőszak a társadalmi struktúrák, a törvényhozás igazságtalanságában ismerhető fel, amelyet egy megideologizált kulturális, sok esetben vallási rendszer szentesít, és ezáltal mintegy intézményesül az igazságtalanság és az erőszak. A strukturális erőszakot, mint később látni fogjuk, sok esetben a kor ethosza támasztja alá. Bár a strukturális erőszak esetén kevésbé mutatható ki a közvetlen felelősség, sokszor megfigyelhetjük konkrét emberek magatartásában, ahogy mint hivatalnokok ügyeket intéznek, ahogy a „kliensekkel”, ügyirataikkal

11 Ilyen például Konrad Lorenznek, a klasszikus összehasonlító magatartás-kutatás úttörőjének rendkívül népszerű magyarázata. 1963-ban jelent meg *Az agresszió* című bestsellere, amelyben annak a véleményének ad hangot, hogy az emberi viselkedés rendkívüli mértékben biológiai, genetikai előírások által meghatározott. Lorenz az állatvilág jelenségeit gyakran alkalmazta közvetlenül emberi viselkedési módokra. ■ 12 *Wörterbuch des Feministischen Theologie*. 2. vollständig überarbeitete und grundlegende erweiterte Auflage. Gütersloh, 2002, Gütersloher Verlagshaus, 226–228.

bánnak. Ilyen esetekben a hivatalt viselő azonosul a hivatal vélt, de legtöbbször valós és kimondott elvárásaival. Az ezekkel az intézményekkel való azonosulás (identifikálódás) lojalitást, függőséget, kötelességtudatot, szankciókat és nyereségrészesedést eredményez. Így tud fennmaradni egy struktúra és erőszakos hatása.¹³

A felszabadítási teológia gondolkodói minden erőszakforma alapjának és társadalmi gyökerének a strukturális erőszakot látják.¹⁴

A dolgok természetéhez tartozik, hogy a strukturális erőszak intézményes erőszakkal jár együtt. A struktúrák állandó, szisztematikus nyomását csak úgy lehet megőrizni, ha meghatározzák a társadalom többségének mindennapjait, mintegy életkeretül szolgálva. A strukturális erőszak szorosan illeszkedik a társadalom rendjébe, mindennapjainak szerkezetébe. Sőt létének, működésének vannak vitathatatlanul pozitív oldalai is. Éppen ezért könnyű vele azonosulni, és az emberek többsége nem is érzékeli az erőszakot. (Lásd például a bankautomaták létét vagy a banki átutalás rendszerét. Aki nem rendelkezik bankszámlaszámmal, vagy nem tudja kezelni, vagy nem tud hozzáférni egy bankautomatához, elesik bizonyos vásárlási lehetőségektől, kihullik a pénzforgalom mára uralkodóvá vált rendszeréből. Ugyanakkor vitathatatlan pozitívumai vannak a bankautomatáknak vagy a bankkártyáknak. S az is igaz, hogy a mára elterjedt fizetési és pályázati rendszer elképzelhetetlen lenne nélkülük. Tagadhatatlan, hogy ez egy strukturális hátrány leírása, azonban olyan hátrányé, amely könnyen válhat az erőszak eszközüvé a hatalom kezében.)

A STRUKTURÁLIS ERŐSZAK ÉS A NYELV

A kulturális erőszak (mint a strukturális erőszak része) hosszú távú hatásaira hívja fel a figyelmet egy írásában Gyáni Gábor.¹⁵ Mivel a nyelv és az erőszak összefüggésének témáját vizsgálja, ír a láthatatlan erőszak azon fajtájá-

ról, melynek során senki senkire nem emel kezét, csak épp a nyelvtől, az anyanyelvtől fosztanak meg egy társadalmi réteget; vagy amikor a politikai kultúra erőszakol ránk egy bizonyos nyelvhasználatot. Napjainkhoz közelebb áll a tömegtájékoztatásból felénk áramló kulturális átprogramozás példája. Észre sem vesszük, mennyire a média határozza meg, nemcsak azt, hogy mit együnk és vegyünk, mit tartsunk szépnek, izlésesnek, trendinek vagy elavultnak, hanem azt is, mit tartsunk igaznak vagy hamisnak.

Paul Ricoeur meglátása szerint a nyelv és az erőszak léte, egymásra hatásuk az emberre jellemző sajátosság.¹⁶ Ő nyelvészetileg – míg Galtung szociálpszichológiailag – jelzi az erőszak fogalmának összetettségét. A háború és a pusztító vihar képének párhuzamával mutatja meg, hogy az erőszak minden formájának lényege a másik feletti hatalom akarása, a szabadságától, önkifejezésétől való megfosztás. Ugyanakkor a nyelv és az erőszak önmaga ellentétpárja – állítja Ricoeur. Az ő gondolatai nyomán haladva a strukturális, láthatatlan erőszakot nyelv nélküli erőszakként is tekinthetjük. „Az erőszak, amely beszél, már olyan erőszak, amely öngazolásra törekszik...”¹⁷

Meglátása szerint a valódi ellentét a koherens beszéd és az erőszak között van. A zsarnokság esetében nyilvánvaló, hogy nyelve az erőszakbeszéd, légyen akár a tényleges erőszaké, vagy ideológiák végletekig való sulykolása a verbális erőszak eszközüvé használatával. Ez a nyelvi erőszak nem mindig felismerhető, sokszor ölti magára a lelkesítő szónoklatok, retorikai fogások jelmezét. A zsarnokság esetében tehát már nem nyelvhányról beszélhetünk, hanem a józan beszéd hiányáról. A legtöbb zsarnok a csábítás, meggyőzés, hízélgés eszközével éri el célját. A forradalom is mozgósíthatja a nyelvet, de a zsarnokság és a forradalom között minden politikai formációnak létezik a maga diskurzusra törekvő nyelve. Az értelmes diskurzus szóba áll, partnernek tekint, érteni akarja a

13 Uo. ■ 14 Ellacuría, I.: Gewaltlose Friedenarbeit und befreiende Gewalt – Widerstandsrecht und Formen des Widerstands in der Dritten (Latinamerika) und der Ersten Welt (Baskenland). *Concilium*, 1988. 25. Jg. 47. ■ 15 Gyáni G.: A látható és a láthatatlan erőszak, i. m. ■ 16 Ricoeur, P.: Erőszak és nyelv. In: Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve*. Budapest, 1998, Józsefvég Könyvek, 124–136. ■ 17 Uo.

másikat. Elfogadja a lét sokszínűségét. Arccal fordul a másik arca felé.

Ricoeur gondolatai később lesznek fontosak számunkra, amikor azt vizsgáljuk, hogy az igazság, az evangélium továbbadásának nyelve milyen módon lehet eszköze a strukturális erőszak áldozatainak lelkigondozásának. Hadd említsek meg itt annyit, hogy az antik levél szabályait ismerve Pál apostol leveleit is diskurzusra való felhívásnak tekinthetjük,¹⁸ és külön tanulmány tárgya lehetne annak bemutatása, hogyan lettek e levelek sok esetben az erőszak nyelvének eszközévé.

KIK A STRUKTURÁLIS ERŐSZAK ÁLDOZATAI?

A mérleg egyik oldalán a strukturális erőszak áldozatai azok, akik valamilyen módon feleslegessé lettek, mert nem felelnek meg a modern társadalom elvárásainak. Például akik túl idősek, és így az életkoruknak – és tapasztalatuknak – megfelelő fizetés biztosítása nem kifizetődő adott esetben a nyereségorientált multinacionális cégeknek. Vagy akik túl fiatalok, és nem rendelkezhetnek szakmai tapasztalattal, hogy végzettségüknek megfelelő állást kapjanak. Akik olyan diplomát vagy doktorátust szereztek, amely nem piacképes, és emiatt termékeny éveiket a mellőzöttségtől frusztráltan töltik. Akik már nem keresőképesek, és eltartásuk csak kiadás az államháztartásban. Akiknek nincs vásárlóerejük, mert fizetésük ugyan van, de jövedelmükből családjukat is eltartják, és a betevőn kívül másra már nem telik. Akik életkoruk vagy lehetőségeik miatt nem képesek bekapcsolódni az internet virtuális valóságába. Akik életkoruk vagy leterheltségük miatt nem képesek tudásuk gyors frissítésére, azaz nem naprakészek. Akik betegnek születtek, akiknek nem megfelelők a génjeik, akiket már „nem éri meg” életben tartani. A strukturális erőszak áldozata mindaz,

aki egyszer csak ténszerűen megtapasztalja, hogy felesleges a társadalom számára. És ez bármelyikünkkel bármikor megtörténhet.

Ugyanakkor saját korunk, kultúránk és rövidlátásunk foglyaként mindnyájan olyan struktúrák áldozatai vagyunk, amelyek hosszú távon megfosztottá tesznek minket és gyermekeinket. Gondoljunk arra a fogyasztási kényszerre, amely meghatároz bennünket. Fogyasztásunk mennyiségével és minőségével már társadalmi státuszunkat is megjelenítjük. A kocsink márkája lassan már mi magunk vagyunk.¹⁹ De e drága áron megvásárolt önkifejezésért sokszor komoly árat fizetünk mentális egészségünkkel, elszívárosodott emberi kapcsolatainkkal. Nem beszélve arról a szüntelen fenyegetésről, hogy egy gazdasági visszaesés vagy egy nagy ipari vállalat elvándorlása mennyire sebezhetővé teszi viszonylagos jólétünket.

Végősig feszítve a kérdést maga a tudomány is struktúrájának foglya és áldozata lehet. Vannak, akik úgy látják, ha a jelenlegi módon fejlődnek modern civilizációnk egyes elemei, az lassan nyugtalanító szörnyeteggé válhat. A tudományos kutatás már nemcsak szellemi, intellektuális vállalkozás, hanem szervezeti, műszaki és természetesen gazdasági kérdés is. Ha a természettudományok fejlődése pusztán pénz és haszon kérdése marad, és kivész belőle az etikai elem, e folyamat magában hordozza az önmegsemmisítés lehetőségét.²⁰

TÁRSADALMI STRUKTÚRÁK ÉS ETHOSZUK

Az emberek többsége mindig is struktúrák része és sokszor áldozata volt. A rabszolga a rabszolgatartás struktúrájájé, a jobbágy a feudalizmusé.²¹ Civilizációnk kifejlődése elképzelhetetlen jól felépített társadalmi struktúrák nélkül, és nyilván az is jól indokolható, hogy mikor hol és milyen társadalmi formáció alakult ki, szilár-

18 Schüssler Fiorenza, E.: „Gerechtfertigt von allen Kindern”. Kampf, Erinnerung und Vision. *Concilium*, 1990. 1., 10–22.

■ 19 Hankiss E.: *Proletár reneszánsz – Tanulmányok az európai civilizációról és a magyar társadalomról*. Budapest, 1999, Helikon Kiadó, 35–36. ■ 20 Cichomski, B.: A tudomány, a tudományos folyamatok és struktúrák elemzése. In: Morawsky, W. (szerk.): *A szervezet – A struktúrák, a folyamatok és a szervezetek szociológiája*. Budapest, 1979, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 247–267. ■ 21 Bár a rabszolgaságról kialakított esetleges sztereotíp képünket jelentősen felülírja Marie-Françoise Baslez tanulmánya. Pál és a rabszolgaság. *Communio*, 2009/3–4., 122–131.

dult meg. Minden társadalom rendelkezett az-
 al a szimbolikus univerzummal, amely ideoló-
 giai alapként legitímálta az adott helyzetet.²²
 Talán az sem egyedülálló a mai helyzetben,
 hogy a struktúrák áldozatai a legtöbbször vagy
 sokáig nem kérdőjelezik meg a struktúrát meg-
 alapozó ideológiát. Ma a fejlődés és fogyasztás
 ethosza lehet ilyen, amely mint gondolkodási
 paradigma azoknak a fejében is ott van, akik po-
 tenciálisan sem számítanak jelentős fogyasztó-
 nak, vagy már kevésbé képesek a fejlődésre. Mi-
 ért lehet ez így? Talán mert épp a hátrányban
 lévők, a megélhetésükért küzdők ritkábban kér-
 deznek rá létük alapjaira. Talán mert korunkba
 zárva ritkán láthatunk rá korunkra teljes valójá-
 ban. De egyrészt a mai ember sokkal bátrabban
 megkérdőjelez(het)i a struktúrát, amelynek
 foglya, másrészt épp a modernitás eszméje szá-
 mos olyan ideát tett a mindennapok részévé,
 amelyeket az általunk ismert korábbi kultúrák
 és struktúrák nem ismertek. Nevezetesen: az
 emberek egyenlőségét, önrendelkezési jogát, az
 individuum értékét és szabadságát.

A STRUKTÚRÁK HASZNA

Az emberi civilizáció és az azt hordozó minden-
 kori társadalmi valóság a maga törvényeivel és
 szerkezetével értelmezhető úgy is, mint a koz-
 mosz megteremtése az embert elnyeléssel fe-
 nyegető káosz közepette.²³

Jelenlegi társadalmainkat azonban épp civili-
 zációnk fejlődésének (és fejlettségének) legle-
 nyűgözőbb szimbólumai, a többmillió városok
 betonzsungelében újfajta társadalmi káosz kit-
 eljesedése veszélyezteti, az átláthatatlan intéz-
 mény- és jogrendszer, valamint az emberi kap-
 csolatok összetettségének káosza.

A társadalom mint struktúra értelmezhető
 úgy is, mint az ember erőszakos biológiai kész-
 tetéseinek megfékezésére való törekvések meg-

jelenítődése. Ezt a merőben biológiai megköze-
 lítést már a szociológus Robert K. Merton is túl-
 haladottnak vélte.²⁴ Ő az ember és a társadalom
 kapcsolatát a szükségletek és érdekek, az esz-
 mék és kulturális struktúrák bonyolult szövedé-
 keként látta. Az e struktúrában való elhelyezke-
 dés, ha tetszik, a társadalmi pozíciókért való
 versengés nemcsak előnyökkel kecsegtetett (és
 jó esetben most is kecsegtet), hanem azok a
 megfelelő státuszkötelezettségeket is maguk
 után vonták.²⁵

Azokban a társadalmakban azonban, ahol a
 társadalmilag helyeselt cél (eszme, ideológia, a
 társadalom adott korszakának ethosza) és az
 ehhez szükséges kulturálisan megengedett ma-
 gatartások között nagy a hasadék, *anómia* lép
 fel. A fogalmat *Émile Durkheim* vezette be az
 öngyilkosságok társadalmi hátterét vizsgáló hí-
 res munkájában.²⁶ Az anómia értékgyengülést,
 normanélküliséget jelent. Nagy gazdasági, tár-
 sadalmi és politikai változások hatására anómia
 jön létre a társadalomban. Durkheim úgy látja,
 hogy a premodern időkben a társadalom tagjai
 között organikus szolidaritás élt, amely feltéte-
 lezte az azonos vallást, kultúrát, értékeket. Ez
 az organikus szolidaritás természetesen csak
 egy adott körön belül volt érvényes, és az ezt
 gyakorló társadalom vagy csoport kimondottan
 kegyetlen is tudott lenni más kultúrák, csoport-
 tok, vallások megjelenítőivel szemben. A mo-
 dern időkben a társadalmi munkamegosztás
 egyre kiterjedtebb volta kölcsönös függőséget
 teremtett az emberek között. Durkheim gon-
 dolatai nyomán továbbhaladva azonban úgy
 tűnik, hogy posztmodern korunkban²⁷ ez a szé-
 les körű munkamegosztás és egymásrautaltság
 már nem érvényes. Már nincs szükség minden-
 kire a társadalom önfenntartásához. Ez magya-
 rázható lenne azzal a népesedési robbanással,
 amelynek néhány évtizede tanúi vagyunk – épp
 a civilizációs vívmányoknak köszönhetően. De

22 Klaniczay G.: *A civilizáció peremén – Kultúrtörténeti tanulmányok*. Budapest, 1990, Magvető Kiadó, 121–127. Klaniczay itt és ezt követően Karl Popper nyitott és zárt társadalmakról kialakított gondolatait, valamint Peter L. Berger és Thomas Luckmann fogalmait alkalmazza. ■ 23 Hankiss E.: *Félelmek és szimbólumok – Egy civilizációelmélet vázlatja*. Budapest, 2006, Osiris Kiadó, 39–51. ■ 24 Merton, R. K.: *Társadalomelmélet és társadalomstruktúra*, i. m. 338–340. ■ 25 Uo. 344. ■ 26 Durkheim, É.: *Az öngyilkosságról*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó. ■ 27 Ezen a helyen meg kell említenem Babarczy Eszter elemzését, aki kérdésessé tette, hogy a posztmodern értelmezhető-e társadalomtörténeti, valamint szellemtörténeti kategóriaként, vagy csupán egy késő modern kulturális életérzés és útkeresés megjelenítőjeként tartható számon. Babarczy E.: *Silalmas posztmodern*. *Replika*, 1998. június, 51–61.

a munkamegosztás hiányának és az egymásrautaltság (látszólagos) megszűnésének jelensége a legmarkánsabban azokban az európai társadalmakban jelentkezik, amelyeknek fogy a lakossága.

Annak kimondása, bevallása azonban, hogy vannak a társadalmi hasznosság szempontjából felesleges emberek, mélységesen ellenkezik zsidó-keresztény hagyományunk emberképével, demokratikus társadalmi berendezkedésünkkel, sőt valamennyi nyugati társadalom alkotmányával is. Ezt a vállalhatatlan gondolatot, amelynek felszínre jövele arra készítené bennünket, hogy gondoljuk át civilizációnk alapjait és fejlődési irányát, a tudattalanba száműztük, ám latens utakon felszínre tör. Lehetséges, hogy a felelevenedő etnikai konfliktusokban nemcsak a sérelmezett történelmi múlt, hanem ez a probléma is ott feszül?!

Korunk különböző tudományterületek, vallások és szellemi irányzatok között szintézisre törekvő gondolkodója *Ken Wilber*. Világképe bemutatásához átvette *Arthur Koestlertől* a „holon” kifejezést. Wilber a holonokat olyan valóságokként értelmezi, amelyek önmagukban is egészek, ugyanakkor egy másik egész részei. Szemléletében a valóság részegész holonokból áll. Az ő elméletét felhasználva korunk válságát úgy is leírhatjuk, hogy a részegész holonok nem illenek bele a következő részegész holonba.²⁸ Más szavakkal az emberek egymásrautaltsága (látszólag) megszakadt. Ez azonban a teremtett valóság visszahullását jelent (het) i a káoszba.

AMIKOR EGY STRUKTÚRA PUSZTÍTÓVÁ VÁLIK

Harvey Cox szellemes tanulmányában²⁹ kimutatja a liberális piacgazdaságról szóló beszéd és a teológiai nyelvezet párhuzamait. A zsidó-keresztény gondolkodásban Istent mindenhatónak, mindentudónak és mindenütt jelen lévőnek tekintjük. Ma sokan az állami szabályozás

nélküli piacgazdaságot olyan átfogó, egyetemes és üdvözítő valóságnak tartják, amely megoldást és végső értelmet kínál az emberiségnek.³⁰ A piac „mindenhatóságára” akkor vetül fény, amikor megértjük, lényegében a társadalmi élet egyetlen eleme sem tudja kivonni magát a hatása alól. A születés, a halál, a házasság, a vallás, a tanulás és a tanítás, azaz minden, aminek régen szakrális jelentősége volt, ma a piac uralma és befolyása alá került, más kifejezéssel élve a piac strukturálja. A jelenkori gondolkodás lényegileg isteni bölcsességet, mindentudást tulajdonít a piacnak. „Mindentudása” abban az ígéletben is kifejeződik, hogy az ember bármilyen vágyát ki tudja elégíteni (különösen azokat, amelyeket a reklám segítségével maga keltett fel önmagában, illetve keltettek fel benne). Mindenütt jelenvalósága pedig könnyen belátható: gondoljunk a kontinenseket behálózó áruháza-, üzlet- és szállodaláncokra. Természetesen az emberi történelem kezdete óta létezik piac mint a termények és áruk cseréjének, értékesítésének eszköze, de sosem vált az értékeknek és a dolgoknak olyan mindent meghatározó központjává, azaz istenévé, mint ma. Azaz a piacból Piac lett. Ez a Piac azonban áruvá alakítja a teremtettséget, és nincs személyes viszonya az őt kiszolgáló emberrel. Nem vár elköteleződést, lemondást, a többi emberhez való alkalmazkodást. Többek között ebben lepleződik le hamis isten volta.

Vigyázat, kit választunk, fogadunk el istenünknek! Isteneink a maguk képére formálnak minket. Ha Piac istent választjuk, mi magunk is könnyen személytelen áruvá válhatunk. Mivel a Piac nem személyes hatalom, nem egy adott személyként tudunk ellene fellépni. Még akkor sem, ha időnként úgy tűnik, hogy egy-egy közgazdász vagy politikus megtestesíti Piac isten gondolkodását. A társadalom bármely oldalán helyezkedünk is el, a Piac személytelensége – ha imádóiuul szegődünk – megfoszt minket személyiségünkötől.³¹ Ugyanakkor figyelniük kell

28 Wilber, K.: *A Működő Szellem rövid története*. Budapest, 2009, Ursus Libris, 35–40. ■ 29 Cox, H.: *Piacisten – Élet az új vallási törvények idején*. Kovász, 1999. tél, 221–230. ■ 30 Ennek az eszmének az alátámasztásakor általában *Adam Smith*re szoktak hivatkozni, pedig ő korántsem a piac korlátlan uralmát hirdette. Szerinte a piac csak akkor teremthet közjót, ha az a (közösség által legitimált) morál alapján áll. Megfelelő működéséhez megfelelő szellemi-erkölcsi feltételekre van szükség. Safranski, R.: *Memmi globalizációt bír el az ember?* Budapest, 2004, Európa Könyvkiadó, 20–21. ■ 31 Hadd utaljak ismét Romano Guardinira: *Az újkor vége – A hatalom*, i. m. 78–83.

arra is, hogy Piac isten tagadása önmagában nem tesz minket személyiségekké. A Piac által elembertelenített struktúrák gyógyulása meglátásom szerint akkor történhet meg, ha a személyiség igénye kezd diktálni a piacnak. Ehhez azonban újra (keresztény terminológiával újjá) kell születnie a személyiségnek, az egyéni valóságban és a társadalmi közgondolkodásban egyaránt, azaz újra meg kell határozni, mitől is lesz Ember az ember.

A BETEG STRUKTÚRA MEGBETEGÍT

Bár könyvében Robert K. Merton a XX. század eleji-közepi társadalom működésének és a devianás viselkedés megjelenésének összefüggéseit vizsgálja, megállapításai átültethetők az általunk vizsgált kérdésre, nevezetesen a strukturális erőszak jellegzetességeinek felderítéséhez is hasznosak. Felmerülhet a kérdés, vajon mennyire korszerű a Durkheim nyomán haladó Merton anómiaelmélete, és mennyire határozza meg még korunk tudományos dialógusait. *Featherstone* és *Deflem* utánajártak, hogy a különböző szociológiai írásokban milyen gyakorisággal hivatkoztak Mertonra és az anómiaira.³² Kutatásukból kiderült, hogy 1991-től 2000-ig jelentős módon megnőtt e hivatkozások száma. Ez is jelzi, hogy az anómiaelmélet alkalmasnak tűnik korunk társadalmi jelenségeinek elemzésére, alátámasztva azt a felismerést, hogy jelen kultúránk az anómia tünetét mutatja.

Egy adott társadalomban az általa meghatározott kulturális célok elérésének eszközeit intézményes normák szabályozzák. Azaz a társadalom szabályozza, mire törekedjenek az emberek, milyen célok, eszmények határozzák meg mindennapjaikat, de azt is, hogy e célokat milyen módon érik, érthessék el. Mai európai társadalmaink ethoszához tartozik, hogy minden ember egyenlő, és hogy kitartással és szorgalommal minden elérhető. Ez az „amerikai álm”, amely a XIX. század aranylázában fogant, és a XX. század tömegkultúrájának része lett, nem kis részben a hollywoodi filmek hatá-

sára. Ennek eredményeként terjedt el az a lényegileg ki nem mondott szemlélet, hogy ha az ember mégis kihullik a rostán, az csupán személyes fogyatékoságai miatt történhet meg. „A kudarc által kiváltott agressziót tehát befelé, nem pedig kifelé kell irányítani, az embernek önmagát, nem pedig a társadalmi struktúrát kell célba vennie, hiszen az utóbbi szabad és egyenlő lehetőséget biztosít mindenkinek.”³³ Ez a társadalmi axióma nem engedi látni, szóvá tenni a társadalom struktúrájának hibáit, az egyént teszi felelőssé azért, aminek gyökere nem benne, hanem rajta kívül található, és hozzájárul a társadalom hatalmi struktúráinak megtartásához.³⁴

Mindazokkal szemben, akik feleslegessé váltak, a kultúra, a társadalom uralkodó ethosza teljesíthetetlen követelményt támaszt. Egyfelől felszólítja őket, hogy mondjanak igent a társadalom uralkodó eszméjére, azaz hódoljanak a pénz, a piac, a siker és a haladás eszméjének, másfelől kivieszi kezükből az eszközöket mindennek a megvalósításához.³⁵

Ebben a helyzetben, amikor a társadalom strukturái lehetővé és láthatóvá teszik az egyéni érdem és a társadalmi jutalom közötti nagy eltéréseket, relativizálódik az egyén, a tisztesség, a szorgalom, az emberi helytállás és méltóság értéke. Ugyanakkor felerősödik a szerencse, a véletlen, a vaksorsban való babonás bizalom.³⁶ Részint ezzel magyarázható korunkban az ezotéria és az okkultizmus különböző irányzatai felé való nyitás – bár a jelenség magyarázatának ez természetesen csak az egyik lehetséges szempontja.

A LÁTHATATLANNÁ VÁLT ELLENSÉG, ÉS AHOGYAN FELVEHETJÜK ELLENE A HARCOT

A legutóbbi időkig érvényes volt az a tétel, hogy akik megszegik a társadalmi normákat, ennek tudatában vannak.³⁷ A normaszegő tudta, hogy átlép egy határt, amelyet a társadalom többsége elismer, éppen ezért igyekezett valamilyen mó-

32 Featherstone, R. – Deflem, M.: Anomie and strain: context and consequences of Merton's two theories. *Sociological Inquiry* (2003) 73, 471–489. <http://www.cas.sc.edu/soc/faculty/deflem/zamoniestrain.html> ■ 33 Merton, R. K.: *Társadalomelmélet és társadalomstruktúra*, i. m. 350. ■ 34 Uo. 353. ■ 35 Uo. 365. ■ 36 Uo. 368–371. ■ 37 Uo. 346.

don csökkenteni tettének súlyát. Ma már nincs szükség erre. A sikeresség mindent felülmúló eszméjének egyik találó mondása: „A pénznek nincs szaga.” Azaz a siker önmagában legitimál, és a társadalom hallgatólagosan elfogadja, hogy homályosak maradjanak a sikerhez vezető út eszközei.

Mint láttuk, a strukturális erőszak egyik fő ismérve, hogy az erőszaktevő láthatatlan marad. Mert nem az engem elbocsátó főnök felelős a gazdasági visszaesésért. – Mert akkor sem lehetek biztos abban, hogy elkerüljük a klímakatasztrófát, ha drága áron napkollektorokat szelertetek a házamra, szelektíven gyűjtöm a hulladékot, és ellenállok a fogyasztási kényszerek. – Mert akkor sem tudom kikerülni a kulturális erőszak hatásait, ha tudatosan rendet teremtek és tartok az értékek világában. (Legfeljebb egy másik típusú kulturális érték melletti elköteleződéselem öntudatával fogom élni az életemet.)

Emberi igazságérzetünk azonban mindenáron felelősöket keres. S talán épp ez az összeesküvés-elméletek virágzásának egyik magyarázata. Ha nem találom a látható ellenséget, akkor azért láthatatlan, mert az akar lenni. Mert titokban akar manipulálni, hatni, meghatározni.

Nehezebb bevallani, hogy valahol együtt eltévedtünk, és együtt kellene megfordulnunk. Az óceánjáró tankhajóknak tizenhat kilométeres kört kell megtenniük, hogy meg tudjanak fordulni. Kultúránknak, szokásainknak, vélekedéseinknek óriási a tehetetlenségi nyomatékuk. Félő, hogy csak egy tényleges külső katasztrófa képes megváltoztatni beállítottságainkat, s arra kényszeríteni bennünket, hogy megtaláljuk egy anyagiakban lényegesen szerényebb, de szellemiekben, lelkiekben, kapcsolatokban gazdagabb mindennapi élet elméletét és gyakorlatát. Ha ez így van, Noéhoz hasonlóan ideje elkezdünk bárkát építeni,³⁸ vagy az is lehetséges, és dolgozatommal – sokakhoz kapcsolódóan – ezt

kívánom megcélozni, hogy elégséges lenne, és az előzőekben felvázolt célt szolgálná, ha a két-ezer év óta létező Bárkának, az Egyháznak a mentőfunkcióját fedeznénk fel vagy fogalmazzuk újra.

A világ kormányai nyilván rendelkeznek gazdasági, katonai, ökológiai stratégiával egy új özönvíz, azaz egy helyi vagy globális katasztrófa esetére, legyen az gazdasági-ökológiai vagy üzemanyagválság, esetleg globális politikai összeomlás. E stratégiák több szinten, sokféle érdeket figyelembe véve készülhetnek el. Az Egyháznak azonban nem túlélési stratégiája kell legyen, hanem megtartó, éltető üzenete.

Minden intellektuálisan komolyan vehető gondolkodó tudja, hogy korunk a változás, az összeomlás kora. Nem élhetünk tovább úgy, ahogy eddig, de legfőképpen nem gondolkodhatunk úgy, mint eddig.

Minden szemléletváltás komoly pszichés terhet jelent. Komoly gyászmunkát igényel. Tudomásul venni, hogy a dolgok nem folytathatók a szokott módon, és felkészülni arra, hogy tovább lehet és kell élni az életet, de nem úgy, ahogy eddig, ez része a gyászmunkának.³⁹ Civilizációnk, kultúránk, környezetünk haldoklik. Tagadhatjuk ezt, de hozzá is kezdhünk a gyászmunkához; a múlt átértelmezéséhez és értékeink számbavételéhez. Annak felméréséhez, mi az, amit itt kell hagynunk, s mit menthetünk át a következő generációnak. Az Egyház lehet(ne) e korszak gyászterepeutája, és éppen önazonosságából és üzenetéből adódóan a jövő, a feltámasztás üzenetének hirdetője. Még akkor is, ha ezt a fajta feltámasztást csak a következő generációk érhetik meg.

AZ EGYHÁZ MINT STRUKTÚRA

Sokféle módon tekinthetünk az Egyházra. Tekinthetünk úgy, hogy lényege szerint kívül áll e világon és e világ folyamatain, berendezkedése-

38 „Túlélés és küldetés” – Garay András előadása. http://www.bokorportal.hu/eloadasok/kvt2008_garay_ea.doc ■ 39 Itt Verena Kast gyászfelfogását használom. Lásd Kast, V.: *Búcsú az áldozatsereptől*. Budapest, 2004, Európa Könyvkiadó. Kast nemcsak a szó szerinti értelemben vett halálnál tartja szükségesnek a gyászmunkát, hanem kapcsolatok, addigi életformák megszűnésénél is. Ezen az alapon terjesztetem ki a gyászmunka fogalmát a kulturális paradigmaváltásokra is. Meggyőződésem, hogy *Augustinus* a Római Birodalom hanyatlásának korában ezt a lelkipogondozói munkát végezte el az Egyházban. A görög filozófia és a római jog megannyi értékét mentette át a keresztény hit megfogalmazásaiba, leírásába. Ezzel kellő intellektuális municiót hagyott örökül a következő évszázadoknak.

in. Szélsőséges esetben ebből az következik, hogy sem dogmatikájában, sem struktúrájában nincs szüksége a változtatásra. E látásmód folyományaként például a római katolikus egyházban vannak, akik úgy látják, hogy egyenesen a II. vatikáni zsinatnak köszönhető a vallás leértékelődése az 1970-es, 80-as évek Európájában.⁴⁰

Tekinthetünk úgy is az Egyházra – és számomra ez az elfogadhatóbb perspektíva –, hogy az örök evangélium hirdetésére hivatott, de mindig az ideigvalóság kulturális keretei között. A felvilágosodás előtti korban az Egyház képes volt olyan kozmogóniát közvetíteni a társadalom számára, amely saját központi pozíciójához képest jelölte ki a tudománynak, a hatalomnak, a társadalmi berendezkedésnek, az emberi élet mindennapjainak és ünnepeinek a helyét. A felvilágosodás korától azonban más központ – a tudomány – vette át ezt a helyet. A vallás által biztosított centrum felbomlott, más egységesítő elv azonban nem született, legfeljebb az újkori tudományosság igénye hatott a különböző léterterületekre.⁴¹

Peter L. Berger vallásszociológus szerint a modernitással, illetve a posztmodern realitással találkozva három út áll az Egyház előtt.

Az első a *dedukció*. Ez az ellenállás útja, melynek során az Egyház lényegében védi és próbálja lezárni magát, hitvallását és tagjait az őket körülvevő szociális valóság elől. Ghislain Lafont szerint ezt tette a katolikus teológia a trienti zsinat (1545–1563) utáni korszakban, és ezért nem tudott hatékonyan védekezni a modernitás támadásai ellen.⁴² E megoldásnak a protestáns teológiában a legkiemelkedőbb XX. századi alakja Karl Barth volt, aki az új ortodoxia megalkotójaként ezt az utat járta.

A másik lehetőség a *redukció*. Ekkor az egyház megpróbál odafigyelni a modern ember tudatvilágára és a társadalmi változásokra, és bizonyos vonatkozásokban ezekhez szabja (néha csonkítja) magát. Ennek az irányzatnak kiemelkedő alakja Rudolf Bultmann. A katolikus teol-

giában sok tekintetben ezt az utat járta Teilhard de Chardin.

A harmadik útnak Berger az *induktív* utat tartja. Minden vallás működésének alapja a tapasztalat. Berger a személyes tapasztalatot és a tradíció által továbbadott tapasztalatot helyezi egymás mellé. Azaz ekkor sem a hitvallásosságon van a hangsúly, a hitvallás inkább csak továbbadja és értelmezni segíti a tapasztalatot. A tapasztalatnak itt vallási bizonyító ereje lesz. Meglátása szerint a vallási szubjektumnak és a vallási történetiségnek azonos a gyökere. Berger szerint ennek az útnak a legnagyobb alakja a XVIII–XIX. században élt Friedrich Schleiermacher. A katolikus teológiában talán Karl Rahner lehetne megnevezni e szemlélet kapcsán. Természetesen az indukció útja is torkolhat ortodoxiába, ahogy azt több evangéliumi mozgalom példája mutatja.⁴³

A kérdés azonban nemcsak az Egyházat körülvevő szociológiai valóság felől tehető fel, hanem az Egyházba szocializálódott vagy abban az örök igazság zálogát megtalált egyének felől is. A bezárkózás, a dedukció útja olyan stabilitást és biztonságot ad az egyéneknek, amelyet nehezen vagy egyáltalán nem képes feladni. Igaz, hogy ezért a biztonságért a legtöbb esetben személyisége megmerevedésével, individualizációja megrekedésével fizet. Ugyanakkor a pasztoráció komoly kérdése, hogy elbírja-e az emberi psziché – milyen esetben és mennyire – a strukturális és dogmatikai bizonytalanságokból fakadó ontológiai bizonytalanság érzetét. Nem beszélve arról a veszélyről, hogy ezzel nemcsak a transzcendenciára, hanem az immanenciára vonatkozó ismeretek is relativizálódhatnak, hacsak nem emeljük újra teológiai rangra az ember önmagáért, környezetéért és a világért hordozott felelősségének ethoszát.⁴⁴ Kényes az egyensúly, amely istenkeresésünk és istenismeretünk nyitottsága, illetve a hit (és hűség) megtartása és megtartó ereje között feszül. Talán erről is beszél a kiabrázolás tialma. „Én, az Úr vagyok a te Istened... Ne csi-

40 Zulehner, P. M.: Igen a vallásra – nem az egyházra? Az egyház a holnap multikulturális társadalmában. In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*. Budapest, 2004, Kálvin Kiadó, 15. ■ 41 Varga K.: Beszélhetünk-e a spiritualitás evolúciójáról a globalizációban? *Társadalomkutatás*, 2006/3., 314–315. ■ 42 Lafont, G.: *A katolikus egyház teológiatörténete*. Budapest, 1998, Atlantisz Kiadó. ■ 43 Kocsev M.: *Ezredvégi színek – Impulzusok a holland gyakorlati teológiából*. Budapest, 2006, KRE HTK Doktori Iskola – L'Harmattan Kiadó, 95–96. ■ 44 Dupuis, J.: A kereszténység megújulása a vallásközi párbeszédben. *Mérleg*, 2004/4.

nálj magadnak semmiféle istenszobrot...” (2Móz 20,2–4).

Amikor a harmadik utat tartom ma az Egyház és megjelenítői számára járhatónak, akkor azt kívánom, hogy az emberi tapasztalat és a teológiai hagyomány folyamatos és konstruktív párbeszédben legyenek. Azt is hangsúlyozni kívánom ugyanakkor, hogy ezen az emberi tapasztalaton nem egyéni tapasztalatot értek. Az egyén tapasztalatai – legyenek bármennyire felemelők vagy fájdalmasak is, önmagukban nem rendelkeznek revelációval. Nem az egyén tapasztalata, hanem a kor szituációja (a kor kihívásából adódó kortárs tapasztalat) az, amelyre az Egyháznak válaszolnia kell,⁴⁵ miközben természetesen szolidárisnak kell lennie az egyén tapasztalatai iránt.

AZ EVANGÉLIUM MINT LEHETŐSÉG A ROSSZUL MŰKÖDŐ STRUKTÚRÁK ÁTÍRÁSÁRA

Az evangélium európai elterjedésekor újrafogalmazta, majd újrírta a kor struktúráit. Építkezett a zsidó hagyomány, a görög filozófia, a római jog és közigazgatás megannyi értékéből, de megtermékenyítően meghaladta őket. Azzal, hogy a korai kereszténység nem igazodott az akkori világ érvényes normáihoz (épp a struktúrából adódó normáihoz), ezzel a Római Birodalom, a Pax Romana rendjén belül normatörést követett el. De éppen e normatörés által tudott komoly kulturális értékeket is átmenteni a birodalom szétesése utáni századokba.⁴⁶

Pál a maga teológiájában és az általa alapított gyülekezetek a maguk hétköznapi életének etikájában lényegileg tiltakoztak a fennálló rend ellen, azáltal, hogy újrafogalmazták a rabszolgatartó és rabszolgá, férj és feleség, római és pogány ember viszonyát. Pál nem jogi, hanem antropológiai szinten gondolta újra a társadalmi viszonyok mibenlétét. Arra a kérdésre kere-

sett és fogalmazott meg új választ, hogy kicsoda az ember, és hogyan kell viszonyulnia a másik emberhez. A Krisztusban való egység gondolata Pál teológiájában felülír minden társadalmi viszonyrendszert.⁴⁷ Ezzel Pál a változás gondolatát vezette be egy olyan világba, amely inkább egy idealizált aranykorba való visszatérés gondolatát tartotta követendőnek.⁴⁸

Felvethető azonban a kérdés: hogyan érte el Pál ezt a társadalmi méretű változást? Nem volt politikai programja, közösségeket evangelizált, és egyéneket lelkigondozott. Az, amit hirdetett, a Krisztusról szóló evangélium rendelkezett ezzel a társadalomformáló erővel. Ugyanakkor az is igaz, hogy ez az üzenet nem fordult el a társadalmi valóságtól, hanem benne élve formálta. Bármennyire is tiszteletre- és figyelemreméltó elveket vallottak a korabeli esszénus vagy zsidó-keresztény közösségek, magukba fordulásuk miatt – és vitathatatlanul a történelmi változások következtében is – lassan erejüket veszítették és elenyésztek. A Pál által hirdetett evangélium és az általa alapított gyülekezetek azonban nem. A megmaradás titka talán éppen abban található, hogy az előbbiektől eltérően – önazonosságukat nem feladva – szóba álltak koruk társadalmi és történelmi realitásával. Meglátásom szerint a helyes út ma is ez.

Külön kérdést vet fel azonban az a tény, hogy a keresztény vallásosság és valamely keresztény egyházhoz tartozás szükségessége többé nem része a személyes szocializációnak. Ennek természetesen megvannak a komoly hátrányai az egyénre és nehézségei az evangéliumot hirdető Egyházra nézve. Az „igazság nagyvonalú ajánlata” (Manfred Koch) azonban minden nemzedéknek, mindenfajta szocializációjú embernek szól. Minden generációnak újra kell hirdetni az evangéliumot, mindig más feltételek között, folyamatosan változó nyelvezettel.⁴⁹

Bár Peter L. Berger szerint minden társadalmi valóság folyamatosan fenyegetett konstrukció,

45 Tillich, P.: *Rendszeres teológia*. Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 24. ■ 46 Vályi Nagy E.: Etikánk ma: érték- és normarendszerünk. *Confessio*, 2010/3., 6–7. Vályi Nagy Ervin e rövid tanulmányában igen figyelemreméltóan teszi vizsgálat tárgyává a norma és érték fogalmának különbözőségét. Anélkül, hogy konklúzióiban a szituációetika oldalára állna, erre a következtetésre jut: „A mi etikánk nem egy morálkódex birtoklásában áll, sokkal inkább az erkölcsi alannya válásban, a hit okos megtartása, praxisa során.” ■ 47 Schüssler Fiorenza, E.: „Gerechtfertigt von allen Kindern”, i. m. 10–22. ■ 48 Baslez, M.-F.: Pál és a rabszolgaság, i. m. 130. ■ 49 Zulehner, P. M.: Igen a vallásra – nem az egyházra?, i. m. 11.

ma sokan látják úgy, hogy elérkeztünk az emberiség talán legválságosabb korszakához. Az ember, a „homo religiosus” (*Mircea Eliade*) nem sokáig tud valódi spiritualitás nélkül élni. Másként fogalmazva az ember az egyetlen öntranszcendenciára képes lény, azaz aki képes önmagán, ösztönein túlra tekinteni, s egy önmagán kívül lévő valóságban keresni léte értelmét.⁵⁰ Hiába növekszik napról napra a hozzá eljutó információk mennyisége, egy egységes, átfogó világgép hiányában egyre nehezebben hoz döntést még alapvető kérdésekben is.⁵¹

AZ ISTENTISZTELET – SEGÍTSÉG A MAI EMBERNEK?

Kamarás István Thomas Luckmannra utalva megállapítja, hogy a modernítésben megkopott az intézményesült vallások életorientáló szerepe, mivel az intézményesült vallás a maga strukturális és dogmatikai felépítése miatt nem tud olyan rugalmasan reagálni az egyre gyorsabban változó világra, mint a világnézet. A vallás már nem feltétlenül fedi le az egyén világmagyarázatát, sokkal inkább visszszorult a magánélet és az önkifejezés területeire.⁵²

Ugyanakkor a vallás ellentmondásosságai közé tartozik, hogy annál veszélyesebb, minél kevésbé tűnik társadalmilag hasznosnak. Ettől a felismeréstől vezérelve voltak vallásellenesek az újkori totalitárius rendszerek. És éppen egységes világmagyarázatuk miatt rendelkeztek mégis vallási karakterrel.⁵³

Mivel a vallás abszolút módon Isten uralma alá helyezi az embert, ezzel kimondatlanul kivonja mindenféle struktúrától való függőségéből, így az ember pénztárcájára, idejére és gondolkodására totalitárius módon igényt tartó modern (posztmodern?) diktatúrák fennhatósága, például a fogyasztás, a mindig új szükségletének eszméje alól is.⁵⁴

A közoktatás általánossá válása előtt az igehirdetés az ismeretátadás eszköze is volt. Új módon és új módszerekkel, de vissza kellene adnunk ezt a funkcióját.⁵⁵ Talán úgy, hogy szétzabdalt világunkban igehirdetésünkkel holisztikusabb képet adunk Istenről, emberről, világról, újfogalmazva a világ örök és a kor mai kérdéseit. Azaz az emberi lét azon alapkérdéseit, amelyekről a Biblia beszél, de úgy, hogy felviláglantjuk a lehetséges válaszok sokféleségét, megjelölve a hangsúlyokat. A kulcsszó itt talán a kiegyensúlyozottságon van. Lehet, hogy rövid távon nem erre vágnak az emberek (gondoljunk a kulturális erőszak következményeire), de hosszú távon ez vezethet eredményre.

Ugyanakkor a fent említett szekularizációs okok miatt a keresztény hit lényegéről, megélésének módjáról is újra tanítani kell, és nemcsak a gyermekek katechetikai oktatásának keretében.⁵⁶ Egyre nagyobb azoknak a mai harminc-negyven éveseknek a száma, akik noha maguk nem rendelkeznek egyházi szocializációval, gyerekeik számára kívánják azt, felismerve ismeretbeli hiányosságaikat, és keresik a válaszokat – nemcsak dogmatikai problémákra (sőt elsősorban nem azokra), hanem a keresztény életgyakorlatot érintő olyan kérdésekre, mint például: Miért járunk/járunk istentiszteletre? Mit jelent közösségben lenni másokkal? Milyen jelentést hordoznak egyes szakrális és liturgiai szimbólumok? Miért hisszük azt, hogy a hirdetett Igén keresztül valamilyen módon Isten szól?

Még azok is keresik e kérdésekre a választ, akik számára természetes a gyülekezeti élet, de jól érzékelik azt, amit *Vajta Vilmos* a szószék és templompad közötti megnövekedett távolságként ír le, azaz látják, hogy olyan istentiszteleti formákat gyakorlunk, amelyek már nem fejezik ki a mai ember kegyességét. *Vajta* ezt „liturgikus tehetetlenségi nyomatéknak” nevezi.⁵⁷

50 Safranski, R.: *Mennyi globalizációt bír el az ember?*, i. m. 5–12. ■ 51 Kamarás I.: *Kis magyar religiográfia*, i. m. 156. ■ 52 Uo. 7. ■ 53 Ehhez különösen a marxizmus vonatkozásában lásd *Fulton, J.*: Tapasztalat, elidegenedés és a vallás antropológiai feltétele. In *Korpics M. – P. Szilczl D.* (szerk.): *Szakraális kommunikáció*. Budapest, 2007, Typotex Kiadó, 75–98. ■ 54 Zulehner, P. M.: Igen a vallásra – nem az egyházra?, i. m. 18. ■ 55 Élő kövek egyháza. Az evangélikus megújulás stratégiája. A magyarországi Evangélikus Egyház tervezett stratégiájának első vitaanyaga – 2008. július. *Credo*, Evangélikus Műhely 2009 – különszám, 17. ■ 56 *Vajta V.*: *Amíg időnk van – Válogatott írások*. Basel–Budapest, 1998, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem – Hermeneutikai Kutatóközpont, 75. ■ 57 Uo. 74.

Tehát mikor is tölti be jól funkcióját egy istentisztelet?

Az istentisztelet⁵⁸ vallástudományi szempontból egy szent cselekedet történéseinek helye, ahol az adott közösség által rituálisan rögzített formában az Isten iránti tisztelet kifejezése történik. Az istentisztelet funkciója e tekintetben kettős: egyrészt résztvevői az istenséget vagy a szentet/szentséget tisztelik, másrészt a kultusz által megszentelődnek. Az istentisztelet teológiai nézőpontból mindenekelőtt Isten szolgálata az ember felé. Isten tesz valamit azért, hogy az ember számára feltáruljanak az élet alapjai.⁵⁹ Ugyanakkor az istentisztelet teológiai célját, antropológiai perspektíváját tekintve a kérdezés helye is, ahol az ember a rituálék és szimbólumok segítségével kérdez rá élete alaptémáira: Honnan? Hová? Mi célból?

Ezt a két irányt – nevezzük leegyszerűsítve teológiáinak és antropológiáinak – *Luther* fogalmazta meg, így jellemezve az istentiszteletet: „hogy a mi szeretett Urunk velünk beszél az ő szent Igéje által, és mi is beszélünk vele az imádság és dicséret énekei által”.⁶⁰

Ernst Lange már harminc évvel ezelőtt a következőképpen fejtette ki az istentisztelet antropológiai funkcióit (és ebben implicit módon pasztorálpaszichológiai gondolatok is megjelennek):⁶¹

- Az istentisztelet szolgálja az emberek önazonosság iránti vágyát. Az ember nem ösztönösen köteleződik el valami mellett, újra keresnie kell és újra megtalálnia önazonosságát. Képes ezt magától megtenni? Isten az istentiszteletben emberlétünk „honnan?”-jaként nyilvánítja ki magát, és ezzel megszabadítja az embert annak kényszerétől, hogy egyedül kelljen megtalálnia identitását.
- Az ember keresi a távolságot vagy legalább a részleges szabadságot társadalmi szerepeitől és kényszeireitől, amelyek egyrészt szükségesekek, másrészt szilárdan rögzítettek és egyediek. Az istentisztelet során mindig ellentársadalom jön létre, ahol tér nyílik arra, ami a hét-

köznapokban letiltott. „Itt tere van az eksztatikusnak, a nem engedélyezett érzékeléseknek, és ellenpéldájának, az aszkézisnek, a haszontalannak és feleslegesnek, az ünnepinek és a játékosnak... A vallás világa (...) ellenvilág (...) és ezáltal építi ki a távolságot, kritikát és önkritikát.”⁶²

- Az istentisztelet ugyanis megvalósítja az „ittlét” (*Dasein*) ünneplését. Általában a lét kétértelműségét tapasztaljuk a mindennapokban, a folyamatos ambivalenciát a szeretet és a gyűlölet, a reménység és a kétségbeesés, a jó és a rossz között. Az istentiszteleten megmutatkozik az ember Isten általi elfogadottsága.
- Az embernek szüksége van a lehetőségre, hogy játszva és játékosan bánjon az élettel, felfedezze az „ittlét” még ki nem aknázott lehetőségeit. Ebben az értelemben az istentisztelet lehetőség az élettel való játékra. Ezt mutatja az úrvacsora rítusa, „amelyben az emberek Isten országában játszanak, előre megmondják a radikálisan kiemelkedőnek a beteljesülését”.⁶³

Lange koncepcióját alapul véve azt mondhatjuk, az istentisztelet kiválóan alkalmas a strukturális erőszak áldozatainak lelkipogozására, mivel lehetőséget nyújt az ember mindig megújulásra szoruló identitásának megfogalmazására, szinte provokálva azt az igehirdetés és a liturgia segítségével; segít távolságot létrehozni a mindennapok valóságától, kinyílni a hétköznapokban el nem ért/érhető megoldások felé, azaz segít újrastrukturálni az ember létvalóságát.

MIT ÉRTÜNK IGEHIRDETÉSEN, ÉS SZÜKSÉG VAN-E MÉG RÁ?

A görög *kérugma* szó hírnöki szót, kiáltást, közhírré tételt, proklamációt jelent, az Újszövetség szóhasználatában pedig az evangélium hirdetését, amely *Wilhelm Gräb* szavaival egy szellemi beállítódás hirdetése, mely egyszerre hangsúlyozza az ember méltóságát és felelősségét, és

58 Klessmann, M.: *Pastoral-psychologie*. 2004, Neukirchener, 278–280. ■ 59 Luther felfogása az istentisztelet mibenlétéről mint Isten beneficiuma (ajándéka) fejlődött, míg a katolikus felfogás az istentiszteletet áldozatként tartja számon. ■ 60 E megfogalmazás elsősorban természetesen a protestáns istentiszteletet tükrözi. – A szerkesztő megjegyzése. ■ 61 In Klessmann, M.: *Pastoral-psychologie*, i. m. 278–280. ■ 62 Uo. ■ 63 Uo.

összekapcsolja egy szolidaritáson alapuló életformával.⁶⁴

A testté léteiről (*inkarnációról*) szóló keresztény tanítás azt a paradoxont foglalja magában, hogy az Ige, az isteni szó a látás, a tapintás, ízlelés tárgya lett.⁶⁵ Ezt ábrázoljuk szakrális tereink látványában, az úrvacsorában. A keresztény tanítás azt az üzenetet is magában hordozza, hogy az emberi élet összes vonatkozása, minden vágyával és minden érzékével benne foglaltatik az Isten megváltásában.

Ugyanakkor az ember értelmi belátásokra teremtett lény, aki a világ racionális szerkezetét a beszéd, a gondolkodás, az írott vagy kimondott szó által képes megragadni. Isten önközlése sem érthető meg a beszéd/szó nélkül, mely a kijelentést közvetíti. Ez pedig a szakrális kommunikáció szintén racionálisan nyomon követhető szabályainak értelmében mindig a többjelentésű, szimbolikus nyelv által történik, melynek szemantikai értelme/értelmezése folyamatosan változik.⁶⁶

Egy örök teológiai klasszikus, *Aquinói Tamás* szavaival élve: „Míg minden más tudományban a szavak jelölnek, ennek a tudománynak (tudniillik a teológiának) az a sajátja, hogy a szavak által jelölt dolgok maguk is valami mást jelölnek.”⁶⁷ És tegyük hozzá, hogy amit jelölnek, annak a jelentése is folyamatosan változik.

Lényegileg ebből a felismerésből született meg a gyakorlati teológia tudománya a XVIII. században, de a legpontosabban Schleiermacher fogalmazta meg a feladatát a XIX. században. Szerinte krízistudományról van szó, amely a felvilágosodás eszmerendszere által lényegesen módosított tudományos beszéd (és közgondolkodás), illetve a teológia (és a vallási beszéd) nyelve közötti szakadék áthidalására hivatott.⁶⁸

Ha lehet, ez a távolság ma még nagyobb a hétköznapi nyelve és a templomban használt nyelv között. Mindnyájan ismerjük ezt a jelenséget: egy igehirdetést hallgatva, bár lehet, hogy nagyon szeretjük az igehirdetőt, igazából nem

értjük, mit mond, mert mondanivalóját egy olyan nyelvbe, jelrendszerbe kódolva mondja el, amelynek dekódolására sem családi, sem iskolai szocializációnk nem készített fel, de még egyetemi diplománk sem elégséges hozzá.

Valóban csak ennyivel magyarázható a mai Egyház, a mai igehirdetés válsága? Tagadhatatlan, hogy ma „modern exodusnak”⁶⁹ vagyunk az átélői – annak, hogy az Egyházból egyre inkább elmennek emberek. (Legalábbis bolygónk északi féltékén.) Sokak szerint ez nem elégséges magyarázat. „Valósággal lélegzetelállító az a tudományos higgadtság, amivel a teológiai elméletalkotók manapság eltűrik saját jelentőségük csökkenését – jegyzi meg szarkasztikusan *Michael Schibilsky*, majd így folytatja: – A világot tudatosan értelmező teológiai hermeneutika helyett inkább egy félreismerhetetlen teológiát teremtettünk, és úgy véljük, ha ez a teológia többé már senkit sem érdekel, az nem a mi teológiai elméleteink hibája, hanem az istentelen befogadók feltételezett gyengesége és elvakultsága.”⁷⁰

Ez a gondolkodás azonban egyet jelent a benünket körülvevő társadalmi, emberi valóság teljes elutasításával. Nem arról beszélünk az embereknek és az emberekkel, ami egzisztenciálisan érinti őket, hanem arról, aminek szerintünk egzisztenciálisan érintenie kellene őket. És talán az a kisebb baj, hogy nem úgy beszélünk, ahogy jól értenék, ezzel még csak-csak elvergődnénk, mivel az istentisztelet nem csak a racionalitásán át szólítja meg az embert. A nagyobb bajnak azt tartom, hogy nem arról a társadalmi és egyéni valóságról és valóságból beszélünk, amelyben a ma embere el.

Miről is kellene akkor beszélünk? És egyáltalán szüksége van-e még a ma emberének a racionalitását megszólító protestáns igehirdetésre, és ha igen, miért?

Auschwitz után, az első lombikbébi, *Luise Brown* megszületése után, az 1986-os csernobili atomkatasztrófa, a berlini fal 1989-es leomlá-

64 Gräb, W.: Ésszerű – korszerű – életszerű. In Huber, W. (szerk.): *Milyen a jó teológia?* Budapest, 2006, Kálvin Kiadó, 15.
 ■ 65 Tillich, P.: *Rendszerez teológia*, i. m. 112. ■ 66 Uo. 111. ■ 67 Aquinói Tamás: Sth p. 1 q 1 a. 10. ■ 68 Kocsev M.: Külső és belső megtermékenyítő hatások a gyakorlati teológiában a teória és a praxis vonatkozásában. In: Ódor B. – Xeravits G. (szerk.): *Elmélet és gyakorlat a zsidó-keresztény gondolkodás történetében*. Budapest, 2005, L'Harmattan Kiadó, 180–190. ■ 69 Uo. ■ 70 Schibilsky, M.: A teológia mint ars vivendi. In Huber, W. (szerk.): *Milyen a jó teológia?*, i. m. 112–113.

sa, az emberi géntérkép 2001-es megalkotása, 2001. szeptember 11. után, az után, hogy nyilvánosságra került: angol és amerikai katonák kínoztak muzulmán foglyokat Irakban, egy olyan háború folytatásaként, amelyet a protestáns Bush elnök új keresztes hadjáratként emlegett – tudunk-e mi, igehirdetők bármilyen hitre méltót is mondani?⁷¹

Mi a protestáns igehirdetés jelentősége ma, amikor az emberek a racionalitástól – tudva vagy öntudatlanul – megcsömörödvé olyan szívesen fordulnak az irracionális vagy a transzcendencia élményszintű megtapasztalása felé? Ma, amikor a spirituális kínálat tömegéből választhat magának az ember élményt, érzést, átélést. Miért van szükség ma még az igehirdetésre? Mert az ember antropológiai sajátosságából adódóan értelemorientált lény, ahogy azt Viktor E. Frankl⁷² a logoterápiában, Aaron Antonovsky szalutogenetikai elméletében kifejtette.⁷³ Amikor az Igét mint szellemi beállítódást hirdetjük, amely egyszerre hangsúlyozza az ember méltóságát és felelősségét, és összekapcsolja egy szolidaritáson alapuló életformával, akkor az embert koherenciaérzetében erősítjük meg vagy ahhoz segítjük hozzá.

De mennyiben tesz többet az igehirdetés ezzel, mint például egy jól működő pszichoterápia? – kérdezhetné bárki. Annyiban, hogy az emberi élet fontos eseményeivel kapcsolatban elvitatja a teológián kívül eső szemléletmódoktól az értelmezési kompetencia kizárólagosságát,⁷⁴ egy szakrális teret nyithat meg az ember belsejében, ahol az ember megérintheti Istent, és ahol érinthető lesz Isten számára. – Annyiban, hogy a racionalitás, a verseny, a haszon kemény világából egy jobb világ felé próbálja terelni az egyént, akit, ha kell, lelkében segít gyógyulni, spirituális igényeinek pedig igyekszik keretet biztosítani.

Ezzel óvja az eltévedéstől és az elszigeteltségtől, ugyanakkor közvetíti felé az Egyház évszázadokon át megőrzött és továbbadott tanításának lényegét, és ezzel egy elgyökértelenedő világban gyökereket biztosít számára.

Ha a strukturális erőszak mibenlétéről beszélve azt mondtuk, hogy ebben az erőszakformában épp az arc- és nyelvnélküliség érhető tetten, akkor elképzelhető, hogy az igehirdetés nyelve lehetne az eszköz, amely ennek az erőszakformának nyelvet ad, és megmutatja az arcát a mindenkori bűn mint céltévesztés – és nem egyes emberek vagy társadalmi csoportok – képében. De az igehirdetés csak akkor tudja betölteni ezt a funkcióját, s valóban a szabadság üzenetét közvetíteni, és odafordulni a társadalmi valóság felé, ha igazán társául szegődik a ma emberének, ha meri vállalni, hogy néha nincs válsza. S ha nincsenek szőnyeg alá söpört témái.

Vallásszociológusok már régóta figyelmeztetnek arra, hogy az Egyház és a világ között affektív-kognitív disszonancia figyelhető meg. Kortársak benyomása szerint noha az Egyház továbbra is közvetítője tradicionális értékeknek, fontos szerepe van az emberi szolidaritás ébrentartásában és az erkölcsi rend fenntartásában, ugyanakkor akadályos olyan értékek kibontakozásának, mint a szabadság, a túlzott tekintélyelvűséggel való szembehelyezkedés, az élet helyes élvezetének megtalálása, a társadalom modernizálása.⁷⁵ Azaz nem partnere a ma emberének. Éppen ezért fontos, hogy az igehirdető szembenézzen korának minden kérdésével és problémájával: „az életkérdések kánonjának” vesse magát alá akkor is, ha azok kényelmetlenek, fájdalmasak vagy olykor megválaszolhatatlanok, de anélkül kell ezt tennie, hogy a „posztmodern tetszőlegesség”⁷⁶ csapdájába esnék. Egy jó igehirdetésben a hit és az életkérdések együtt

71 Körtner, H. J. U.: Beszéljünk bátran Istenről. In Huber, W. (szerk.): *Milyen a jó teológia?*, i. m. 76–86. ■ 72 Frankl, V. E.: *Orvosi lélekgondozás*. Budapest, 1997, UR Könyvkiadó. ■ 73 Antonovsky munkássága jelentősen hozzájárult az egészség-szemlélet formálódásához. Ő úgy találta, hogy az ember egészsége vagy megbetegedése jelentősen függ koherenciaérzetétől, amely egyrészt a világ megérthetőségének élményéből fakad, abból a meggyőződésünkből, hogy problémáink megoldásához képesek vagyunk mobilizálni erőforrásainkat, valamint az értelemtelíttség érzetéből. Kis-Tamás L.: *A modern egészség-szemlélet alakulása – A biomedikális, a szalutogenetikai és napjaink egészségfejlesztő szemlélete*. Nyomtatásban: Budapest, 2005, Kompania Füzetek. Internet: www.kompania.hu/tanulmanyok.html ■ 74 Kuhlmann, H.: A jó teológia mint az igazság és az eredményes élet gyakorlatának kérdése. In Huber, W. (szerk.): *Milyen a jó teológia?*, i. m. 87–96. ■ 75 Martin, G. M.: Az élet ünnepe – Az istentisztelet jövője. In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 71. ■ 76 Nünberger, Ch. – Löhr, H.: Hatékonyág vagy evangélium – Egy levélváltás. In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 88.

járnak, illetve a tan és az élet, a tudható és a hihető feszültsége és egymásba fonódása adja a dinamikáját.⁷⁷

Vályi Nagy Ervin szerint az evangéliumi teológiának (és ezzel az evangéliumi igehirdetésnek) nem az a feladata, hogy definíciókat, tan-tételeket sulykoljon. Ezzel arról árulkodna, hogy kiskorúként tekint hallgatóságára. Sokkal inkább az a feladata, hogy megtanítsa kérdezni, „jól és tisztességesen kérdezni, vagyis tényleg a megértés érdekében, nem pedig kötözködésből”.⁷⁸

HERMENEUTIKAI SZEMLELETÜNK KÖVETKEZMÉNYEI ÉS A KORBÓL ADÓDÓ ELVÁRÁSOK

Minden igényes igehirdető egy tudatos írásértelmezés alapján szólal meg, tudva és esetlegesen megemlítve azt is, hogy léteznek egyéb írásértelmezési lehetőségek. Talán még egészségesebb, ha esetenként kilép saját metódusából, és igehirdetésében teret ad egy másiknak, ezzel is nevelve hallgatóságát arra, hogy a Szentírás sokarcúságával és sokszínűségével szóba álljanak, és így mind saját életértelmezésüket, mind másokhoz való viszonyukat a kreativitás irányába nyissák meg. (A nem igényes igehirdető is egy írásértelmezési hagyomány mentén szólal meg, amit vagy spontán módon vagy tudatosan, de kritikátlanul átvett. Természetesen fontos e ponton, hogy szétválasszuk az igényes és sikeres igehirdetést.)

Igehirdetésünkkel és a mögötte lévő hermeneutikai alapelvvel egy meghatározott ember-, világ- és jövőképet is közvetítünk. Vegyük például a konkoly és a búza példázatát, amely alapján a predestináció és a szabad akarat mellett egyaránt lehet érvelni (vö. Mt 13, 36–43). A két értelmezés azonban két különböző embert, világot és jövőképet jelent. Az első esetben az egyén igazolást kaphat arra, hogy lemondjon hite személyes megvallásáról, vagy akár ellenezzen mindenfajta evangelizációs tevékenységet,

míg a második esetben előfordulhat, hogy felfokozott buzgósággal fogja figyelmeztetni az embereket konkoly voltukra. Természetesen ez két szélsőséges példa.

Ha e történetben az aratásra és az utána következő megégetésre túl nagy hangsúlyt helyezünk, ezzel – mintegy kimondatlanul – zárjelbe tesszük azt, ami addig van, nevezetesen a hallgató mindennapjait, jelenét, léte problémáit, félelmeit, nehézségeit. De az ellentéte is igaz: ha nem foglalkozunk a példázatban szereplő „olthatatlan tűzzel”, könnyen abba a hibába esünk, hogy elhalványítjuk hallgatóságunkban azt a jelentős keresztény üzenetet, hogy a dolgok valódi arca egyszer nyilvánvaló lesz. Mindezekhez rakjunk még egy szempontot. Minden korszaknak megvan az üzenete, amelyre szüksége van a hallgatónak, s amely kimondott vagy ki nem mondott kérdéseinkre ad választ. Ahogy a XIX. század végi igehirdetések zömében a misszionáriusi karakter volt meghatározó, majd később a szekularizációval szemben folytatott egyházi harc, ma úgy tűnik, az istentiszteleti történés középpontjában a lelkigondozói funkció áll.⁷⁹

MIRŐL SZÓLJON AZ IGEHIRDETÉS?

Tanulmányomnak ebben a részében a teljesség igénye nélkül a keresztény igehirdetés néhány olyan klasszikus és aktuális témáját említem meg, amelyről feltétlenül beszélnünk kell, mert biblikusak, és kikerülhetetlenül szólnunk kell róluk, ha a ma emberének partnerei szeretnénk lenni. Megemlítem azokat a buktatókat is, amelyekkel éppen akkor találkozunk, ha megpróbálunk szólni e témákról, de nem beszéljük azt a közvetítő nyelvet, amelyet hallgatóságunk ért és beszél a mindennapokban. Ezzel együtt minden részfejezet végén kísérletet teszek arra, hogy az adott szempontokat figyelembe véve egy rövid igehirdetési vázlatot adjak meg.

Példáim itt-ott meghökkentőnek vagy provokatívan erőltetettnek tűnhetnek. Sem a Szent-

77 Metz, J. B.: Karl Rahners Ringen um die theologische Ehre des Menschen. *Stimmen der Zeit* 212 (1994), 383. In Lukács L.: Biográfia és doxográfia – Karl Rahner misztagógikus teológiája. *Vigilia*, 2005/1. ■ 78 Vályi Nagy E.: Etikánk ma: érték- és normarendszerünk, i. m. 6. ■ 79 Thilo, H. J.: Die therapeutische Funktion des Gottesdienstes. Kassel, 1985, Johannes Stauda Verlag, 49.

írás autoritásának megkérdőjelezése, sem a mindenáron való újtás nem célo. Amikor egy-egy igehelyről a szokottól eltérő módon beszélünk, ezzel nem a Szentírás tekintélyét, csupán bibliamagyarázatunk kizárólagosságát kívánom megkérdőjelezni. Tisztában vagyok vele, hogy a gyülekezet tagjainak összetétele nemcsak azt határozhatja meg nagymértékben, hogy milyen témákról lehet beszélni az adott közösségben, hanem azt is, hogy hogyan.

Egyházamban egy Budapestről induló kezdeményezés nyomán a lelkészek többsége egy adott havi tematika szerint prédikál.⁸⁰ Amikor az egyik hónapban a teremtett világ védelméről volt szó a bibliaórákon, ezt az egyik – javarészt értelmiségiekből álló – budapesti közösségünk tagjai szerették, és aktívak voltak az órán. Vidéki kollégáim azonban – akiknek gyülekezetét zömmel mezőgazdasági termelők alkotják – elmondták, hogy egyetlen bibliaórán tudtak úgy beszélni erről a témáról, hogy abba bevonhatók voltak a résztvevők is. A későbbiekben ők és hallgatóik egyaránt szenvedtek a megadott tematikától. Azóta közösen állítjuk össze a havi programokat.

KI AZ EMBER? BESZÉLNI A BŰNRŐL – DE HOGYAN?

Az egyház küldetéséhez tartozik, hogy beszéljen arról, ami az embert Istentől elidegeníti. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy ezt ma már nem teheti a régi nyelvezettel. Csak néhány olyan szempont álljon itt, amely a bűnről szóló beszédünknek nemcsak a nyelvi, hanem a tartalmi elemeit is lényegesen megváltoztatta.

A lélektan XX. századi diadala – megkérdőjelezettsége ellenére – jelentősen kitágította az ember önmagára vonatkozó ismereteit. Gondoljunk csak arra, hogy a *tudattalan* kifejezés mennyire a köznyelv része lett, vagy hogy az *elzártság* freudi fogalmáról sokszor még azok is tudnak, akik nem ismerik az eredetét. Tehát

amikor bűnről beszélünk, lehetséges, hogy hallgatóságunk jobban fogja érteni, ha az önismeret hiányáról, az árnyékunk letagadásáról, illetve a saját nézőpontunk kizárólagossá tételéről is bűnként beszélünk. De e dolgok bűnként való megvallása lemondás egy adag biztonságunkról és arról a (modern) mítoszunkról, hogy átlátjuk és uraljuk egész világunkat. Azaz arról, hogy istenek vagyunk.

Szintén a lélektan és ezen belül a szociálpszichológia eredménye, hogy tisztában vagyunk például a bűnbakkepzés és a projekció mechanizmusával, akár egyéni, akár csoport- vagy néptársadalmi jelenségként érhető tetten.⁸¹

Mindnyájan hordozunk fájdalmakat, sebeket, amelyeket másoktól kaptunk, vagy mi okoztunk magunknak. Ha nem beszélünk róluk, ha legalább magunknak nem valljuk meg és be őket, akkor e sebeket továbbadjuk, azáltal, hogy projektálásunk révén másban találjuk meg az „ördögöt”. Igaz, amíg kivetítjük fájdalmunkat, addig nem kell foglalkoznunk saját árnyékunkkal és fájdalmunkkal.⁸² Azért szeretjük a nyilvánvaló ellenséget, mert ha nem világos, hol van, akkor mindenhol ott lehet. Ennek feszültségét pedig nehéz elhordozni. Könnyebb a hamis vád csapdájába esni, nyilvánuljon meg akár önvád vagy a másik gyanúsítása, vádolása formájában. Megbocsátani magunknak, szembenézni sérüléseinkkel, és elhordozni a feszültséget, egészen addig, míg a valódi gonoszt fel nem ismerjük úgy, hogy annak mi is részesei vagyunk, pszichés érettséget igényel. A Szentírásban azonban erre kaptunk felszólítást és elhívást. Gondoljunk csak Pálnak arra a kitételére: „Idő előtt semmit ne ítéltetek!” Mekkora hangsúlyt teszünk a bűnnek erre a vonatkozására, amikor például az ítélezésről beszélünk?

A XX. század második felében terjedt el – részint a kibernetika nyomán – a rendszerszemlélet. Az a felismerés, hogy családként, munkahelyi vagy gyülekezeti csoportként is rendszert alkotunk, és a rendszer tagjaiként hatunk egy-

80 Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség. A www.megbekelestemplom.hu honlapon rendszeresen megtalálható a jelzett havi program. ■ 81 Ezen a helyen újra hangot kell adnunk annak a belátásnak, hogy mindkét jelenség leírásával jócskán találkozunk a Szentírásban, és a fent említett tudományok talán nem is tettek mást, mint megfogalmaztak egy olyan jelenséget, amely az Egyház gondolkodói jelentős részének elkerülte a figyelmét. ■ 82 Rohr, R.: *Reményesség a sötétségben* – Assisi Szent Ferenc lélekmelegítő látomása a nyugtalanság korában. Budapest, 2005, Ursus Libris, 48–59.

másra, jelentősen kitágította a kollektív bűn és kollektív felelősség megérthetőségét.⁸³ Azaz a bűnünk sem csak a sajátunk, és az érte való felelősségen is osztozunk. Bár ez a szemlélet jelen van a Szentírásban, és biblikusan nagyon mélyen megalapozott, kevés szó esik a kollektív bűn és a kollektív bűnbánat jelentőségéről.

Amikor a modernitás tévedéseiről beszélünk, nagyon is fontos annak belátása, hogy aminek a csapdájába estünk (mivel egy rosszul működő struktúra áldozatai lettünk), ugyanannak a jelenségnek egy másik oldalon közös istenítői is vagyunk. De szűkebb értelemben is: egy család vagy egy közösség megromlásába is mindenki „belerakja a magát”. Ezzel együtt a hamis bűnbánat csapdáját is fontos elkerülnünk. A „mindenről én tehetek” típusú önostorozás ugyanúgy a problémáink/bűneink mélységével való szembenézés elkerülése, mint a másik ember, csoport, párt, nép kizárólagos felelőssé tétele.

Az pusztán európai sajtáságnak tűnik, hogy a vallás és a szabadság modern kultúráját összegegyeztetetlennek látjuk.⁸⁴ Meghatároz bennünket az a történelmi hagyományunk, amely a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméjének megvalósulását elválaszthatatlannak tartotta a szekularizációtól. 1789-től szinte minden európai forradalom a szabadságról szólt, azonban a szabadság eszméje az 1968-as diákmegmozdulásokkal lett a tömegkultúra része. Megkérdőjeleződött minden külső norma, tekintély, intézmény, amely szabályozni akarta az emberi életet. A személyes szabadság ethosza ettől kezdve lett meghatározó, sőt uralkodó. Egynemzedéknyi időnek kellett eltelnie, hogy az ember megtapasztalja a szabadság terhét, és annak ellentmondásosságát, hogy önként kell korlátoznia szabadságát – vagy másfajta külső korlátozásokat kell elfogadnia – a mindennapi élet folytatása érdekében. Többen úgy látják, hogy a kilencvenes évektől Európában újra fellépő spirituális

igény meghatározható úgy is, mint menekülés a szabadság elől. Ez a fajta spiritualitás magából a szekularizmusból nőtt ki, azonban nem feltétlenül a keresztény vallások keretén belül keres megoldást, vagy ha igen, ez akkor sem biztosan jelenti az Egyház iránti elköteleződés vállalását.

Milyen feladatot ró ez ránk, mai igehirdetőkre? Azt a nem kis intelligenciát és gondolati érzékenységet igénylő feladatot, hogy az ember szabadságigényét és felelősségérzetét összekössük, miközben tudatosítjuk magunkban, hogy korunk emberét akkor tartjuk legtávolabb az Egyháztól, ha hangosan ostorozzuk például az elkötelezettség nélküli szexualitás bűnét. Ilyen értelemben is nagyon megszívlelendő *Em Griffin* tanácsa.⁸⁵ Sokkal többre megyünk, ha az embereket megpróbáljuk rávenni véleményük kis módosítására, mint radikális megváltoztatására.⁸⁶ Ha az ember nem érzi magát megtámadva, könnyebben kérdőjelezi meg gondolatait, vélekedését, még életmódját is. Az már szinte közhely, hogy az információrobbanás korában élünk. Az agyunkat, szemünket, minden érzékszervünket érő ingerek mennyisége néha lényegesen meghaladja teherbíró-képességünket. Éppen ezért szűrünk, válogatunk, sokszor öntudatlanul is felejtésre ítelve vagy meg sem hallva a számunkra kellemetlen híreket, mondatokat. Így fordul visszájára az információrobbanás, mivel az ember öntudatlanul fenyegetettségként éli meg. Ami arra hivatott, hogy kitágítson – beszűkít. Válogatunk az információk sokaságából, azokat érzékeljük és azokra nyílunk ki, amelyek megerősítik addigi vélekedéseinket. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy az igehirdetés felzabáló üzenet legyen. Még akkor is, ha megkérdőjelez, változásra hív.

Javaslat: *A tékozló fiú története. Egy család három tagja – miért ilyen különbözők? Hol az anya? Hol fedezhetjük fel a történetben a hiányát? Mi működött rosszul ebben a családban? Az apa mi-*

83 Mérei E.: *Közösségek rejtett hálózata*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó. ■ 84 Zulehner, P. M.: Igen a vallásra – nem az egyházra?, i. m. 10–14. ■ 85 Griffin, E.: *Meggyőztél! – Mitől változnak az emberek?* Budapest, 2004., Harmat Kiadó, 59–80. Az egész könyv figyelemre méltó tudományos megközelítéseket és gyakorlati tanácsokat tartalmaz olyan emberek számára, akik kognitívan és emocionálisan is hatni akarnak másokra. ■ 86 Tisztában vagyok veled, hogy a radikális megtérések – különösen lelki ébredések idején – másként történnek. Annak kifejtése, hogy miért látom a ma emberét másként befolyásolhatónak, meghaladja e dolgozat kereteit és tematikáját.

ért hagyta elmenni a kisebbik fiút? Csak a saját kárunkon tudunk tanulni? Mit tanult meg a fiatalabb fiú, amit az idősebb nem? Jár-e a fiúnak a feltétel nélküli rehabilitáció? Az tényleg feltétel nélküli? Nem lehet jogos az idősebb fiú haragja? Az apa mit tesz meg az idősebbért, amit a kisebbért nem tett meg? (Utánament.) Helyreállt minden ebben a családban? Mi mindent gondolhat magában egy év múlva a fiatalabb fiú? És az idősebb?⁸⁷

KI AZ EMBER? BESZÉLNI AZ EMBERI LÉT MÉLTÓSÁGÁRÓL

1. Az ember méltósága kapott méltóság

Az egyoldalúság bűnébe esünk magunk is, ha csupán a bűn felől keresünk választ az ember mibenlétére, azaz arra, hogy ki az ember, és miért nem sikerül elboldogulnia magával és környezetével. Újra és újra fel kell mutatnunk az ember teremtmény voltának nagyságát és az ebből adódó kihívásokat.

Bőséges teológiai irodalma van az ember Istentől való meghatározottságának. Ezzel együtt azonban nagyon ritkán hangzik el az ígéhirdetésekből a felszólítás, hogy az ember mondjon igent önmagára, vagy másképp megfogalmazva: tanulja meg, hogy ne tegyen folyamatosan erőszakot önmagán. Ha nem tudunk igent mondani ember voltunk szépségére és korlátaira, folyamatos bizonyítási kényszer rabjai leszünk. Az erőszakmentességet magunkon kell elkezdenünk.⁸⁸ Ha elveszítjük a Biblia Istenét mint önmeghatározásunk alapját, kénytelenek leszünk mi magunk istenné válni, és folytonosan harcban állni azokkal, akik isten voltunkat veszélyeztetik. Így lényegében az egész világgal. E harcban vagy mi leszünk zsákmányok, vagy mi bánunk zsákmányként másokkal és a természettel. Az önmagával, a másikkal és a természettel megajándékozott ember képes békében élni.

Javaslat: *A tetten ért parázna nő története. Hogyan érték tetten ezt az asszonyt? Leskelődtek, vagy csapdát állítottak neki? (Jó okot kerestek Jézus ellen.) Az asszonyt felhasználták saját céljukra? Jézus hallgatása – nem hagyja magát sodorni, megszólaltatni. Kit akartak megkövezni? Az asszonyban a maguk letagadott vagy eltagadott oldalát? Lehet így értelmezni Jézus szavát az asszonyhoz: Menj el, és ne hagyj magad többé senkitől fel- és kihasználni. (A szó semmilyen értelmében sem.)*

2. Az életkorok méltósága

A XX. század elején az idősöknek (Amerikában) az volt a fő törekvésük, hogy ne nézzenek ki szegénynek, ma az, hogy ne nézzenek ki idősnek. A mai kor trendje a kortalanság, a kortalan öltözködési stílus, az összemosódó énmegjelenítés.⁸⁹ Ebben egyrészt megfigyelhető az ifjúság bálványozása, hamis és természetellenes szépségideálok követése, s tetten érhető a munkaerőpiac kívánalma is. A szakképzettség mellett, de sok esetben azt megelőzve, meghatározó a fiatalos, erő és egészséget sugárzó fellépés. Harmadik szempontként azonban meg kell említenünk e változás felzabáló jellegét is. Olyan társadalmi konvenciók alól szabadult fel ezáltal az ember, amelyek sok esetben gúzsba kötötték, nemcsak külső megjelenését, de ön- és szerepértelmezését is. Gondoljunk csak arra, hogy alig néhány évtizeddel ezelőtt egy ötvenéves özvegyasszony már élete végéig fekete ruhában járt, mint idős asszonyra tekintett magára, lemondott egy újabb házasság reményéről. Ma egy ötvenéves nő előtt még komoly kihívások állnak, akár még tanulhat is, új partnerkapcsolatot alakíthat ki, semmilyen módon nem kell aszexuális lényévé válnia. Ugyanez igaz a férfiakra is. Egy ötvenéves férfinak lehet, hogy újabb szakmát kell tanulnia, hogy állása legyen. Ha ehhez nem képes feladni a korábbi szerepel-

⁸⁷ A klasszikus írásmagyarázat szerint Jézus példázatai egyetlen igazságra kihegyezett történetek. Magam is meglepődtem, amikor egy ifjúsági konferencián ennek az ígehelynek a dramatikus feldolgozása során ezek a kérdések merültek fel, és különösen a példázatot régóta ismerők számára jelentett e megközelítés lelki meglepődést. ■ ⁸⁸ Steffensky, F.: A holnap egyházának spiritualitása. Szeretni az igazságot, imádni Istent, ügyelni a formákra. In: Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 40. ■ ⁸⁹ Tari A.: Y generáció és a társadalmi változások. *Confessio*, 2010/3., 21.

képzelését, könnyen megbetegedhet, kritikus helyzetben akár hajléktalanná is válhat.⁹⁰

Bármely ígét választjuk is e témához, fontos, hogy ne gunyorosan, megalázóan beszéljünk róla, mert ami a templomajtón belül még vállalható öltözködési és magatartásforma, az sok esetben nem vagy nehezen vállalható odakinn. Ne engedjük, hogy gyülekezeti tagjainknak kettős élete alakuljon ki, egy, amit a gyülekezetben élnek, és egy, amit a hétköznapokban. Egy, ahogy vasárnap öltözködnek, beszélnek, és egy, ahogy a hétköznapjaikat élik. Természetesen fontos a szakrális tér ismerete és tisztelete, de ennek sosem a hétköznapok ellen, hanem a hétköznapokért kell léteznie.

Javaslat: „Az ősz ember előtt kelj fel, és becsüld meg az öreg embert. És félj a te Istenedtől! Én vagyok az Úr!” (3Móz 19,32). Az ősz haj mit jelentett régen – és ma? Mikor kezdődött régen az öregkor, és mikor kezdődik ma? Mit tudnak az ősz hajúak? (Vagy a hajfestékük alatt ősz hajúak?) És mit nem tudnak? Összefügg-e az időskor és az érettség? Ha igen, hogyan? Lehet-e egy fiatal érett, és egy idős ember éretlen?

3. Az ember mint szimbólumaihoz rendelt lény

Korunkban egyszerre vagyunk tanúi a szimbólumok kiüresedésének és az emberek növekvő szimbóluméhségének. Gondoljunk csak tetovált fiataljainkra, mi minden szavakban el nem mondhatót juttatnak kifejezésre azzal, amit a testükre és testükbe festetnek. Már maga a nyelv is az emberi élet egyik nagy szimbóluma, a transzcendens dolgokról való beszéd pedig el sem képzelhető a hit szimbolikus nyelve nélkül.

Miközben jelentős demitologizálás történt a teológiában, nagy mítoszteremtés folyik a világban. Gondoljunk csak a *Csillagok háborúja* cí-

mű filmre, vagy *A Gyűrűk Ura* és *Harry Potter* olvasási és filmrekordokat megdöntő sikerére.⁹¹ Embernek lenni azt is jelenti, hogy önmagunk kifejezéséhez, a másokkal való kapcsolattartáshoz és a transzcendenciához fűződő viszonyunk érdekében elengedhetetlenül szükségünk van szimbólumokra. A *homo ludens*, a játékos ember az, aki mindig újra és újra szimbólumokat használ bennünk.⁹² Az embernek e nagy szimbóluméhségére építhet a ma igehirdetője, ha ismeri és magyarázza az örök szimbólumokat és az új keletűeket is. Sőt, „szent nyomozásra” hívhatja az embert, mit is fejez ki betegséggel, sorsával, választásaival.⁹³

Javaslat: *Ezékiás betegsége (Ézs 38). Ezékiás életkontextusa. Egy idegőrlő politikai esemény után vagyunk, melyben őt személyében gyalázták, de megoldódásához semmi köze nem volt. Tényleg semmi köze? Mi az, amit csak ő tudott megtenni? Mitől lett beteg a király? A betegség mint szimbólum. A kompetenciaérzet hiánya és a depresszió összefüggései. A betegség mint Ezékiás szimbóluma. A napóra visszafelé-fordulása mint Isten szimbóluma. Jó visszaforgatni az időt? Isten olvasott Ezékiás szimbólumából, de Ezékiás nem olvasott Istenéből.*

MEGHALADNI A MODERNITÁST, ÉS KILÉPNI A POSZTMODERN CSAPDÁJÁBÓL

Igehirdetéseinkben – anélkül, hogy ennek tudatában lennénk – gyakran áldozatul esünk, és hallgatóinkat áldozatul adjuk a modernitás mindent racionalizáló és a posztmodern mindent dekonstruáló gondolkodásának. Az sem megoldás, ha ostorozzuk ezeket, mert annyira gondolkodásunk részévé lettek, hogy nem tudunk kilépni belőlük, csak meghaladni tudjuk őket. Személyes és kulturális látásmódunk foglyai vagyunk.

90 Gondoljunk *Kopp Mária* és munkatársai kutatásaira, amelyeknek az eredményei a *Magyar lelkiállapot 2008* című kötetben láttak napvilágot. Budapest, 2008, Semmelweis Kiadó. ■ 91 Kende B. H.: *Harry Potter titka – A gyermek csodavilága*. Budapest, 2011, Osiris Kiadó. ■ 92 Vajta V.: *Amíg időnk van – Válogatott írások*, i. m. 83–85. ■ 93 Meglátásom szerint az ezotéria számos válfaja az embernek ezt a szimbóluméhségét szolgálja ki. Az ezotéria számos igényes és lélektanilag is képzett művelője az ember szimbóluméhségéről és szimbólumteremtő képességéről sok olyasmit ír le, amit jó szívvel használna egy igehirdető is, anélkül, hogy félnie kellene az ezotéria és a keresztény hit alapjainak egybemosásától. Eddigi olvasmányaim alapján ebben a témában a legelgondolkodtatóbb keresztény/keresztényen értelmezésű mű: Grün, A. – Dufner, M.: *Az egészség mint lelki feladat*. Pannonhalma, 2009, Bencés Kiadó.

Csak akkor ismerhetjük fel, mi az, amit nem látunk, mert képtelenek vagyunk látni, ha rálátunk erre, ha tudjuk, honnan szemléljük a világot, milyen belső sémáinkat vetítjük rá a valóságra.

Richard Rohr⁹⁴ amerikai ferences szerzetes *Assisi Ferenc* lelkiségét a mai korra alkalmazó könyvében zseniális tömörséggel foglalja össze, hogyan vezetett a modernitás rációkultusza a posztmodern nihilizmusához. A modernitás mindent részeire szedett, és zseniális specialistákat termelt ki, csak eközben az „egész”, amelybe a részek beleillenenének, egyre illuzórikusabbá vált.

A modernitás hitt abban, hogy a valóság emberi értelemmel megismerhető, a természet és egyáltalán az embert körülvevő valóság rendezett, kiszámítható, és éppen ezáltal irányítható. Ennek a hitnek a kudarca nyomán a posztmodern illúzióvá tette bármilyen végső igazság vagy valóság meglétét. A posztmodern korában élő ember már nem tudja, mi mellett álljon ki, csak azt, hogy mi az, amit nem akar, és mi az, amitől fél. Korunkban egyre több a babona, a mágia és az ufóelmélet, dőzsölünk a tudattalant kutató és az irracionálist firtató elméletekben.⁹⁵

A modernitás kiszámíthatóságot adott, ami jó érzéssel töltött el bennünket. A posztmodern a maga dekonstruktivista szemléletével annyi jót tartogat számunkra, amennyi rosszat, mivel egyfelől szétrombolja hamis biztonságérzetünket, másfelől kiszolgáltat bennünket a semminek.

Igehirdetéseinkben könnyen esünk abba a csapdába, hogy egy kiszámítható Istenről beszélünk. Bűn és ítélet, áldás és átok, kegyelem és elvettetés – nagy a kísértésünk, hogy logikus, racionális rendbe állítva hirdessük, magyarázzuk meg őket. Azonban, ahogy Rohr figyelmeztet bennünket: „Az üzenet egyik felének a hangsúlyozása tulajdonképpen védőoltás az üzenet egésze ellen.”⁹⁶

A bibliai kinyilatkoztatásban alig van olyan rész, amely rendezett univerzumot ígér. Sokkal inkább találunk történeteket arról, hogyan ismerhetjük fel Istent a valóságosban, a megtestesülésben, a különösség botrányában.⁹⁷ Akkor tehát

mégiscsak a posztmodern tetszőlegességnek kell megadnunk magunkat? Nem! De a szétválasztó, dualisztikus, vagy-vagy gondolkodás és magatartás helyett igehirdetésünkben és lelkigondozásunkban támogassuk az élhető, miközben felmutatjuk az ideálisnak véltet.⁹⁸ A dualisztikus gondolkodás ugyanis szétválaszt, az egyik oldalt szükségszerűen isteníti, míg a másikat démonizálja. A bölcsesség összekapcsol, szem előtt tartva, hogy a Biblia Istene belső átalakulásra hív bennünket, folyamatos változásra. Az összekapcsoló bölcsesség azonban nem jelenthet semmitmondó langyosságot, sokkal inkább azt a képességet, hogy készek és képesek vagyunk meghallani mindkét (vagy akár sok) oldal igazságát, miközben nem veszítjük el bátorságunkat arra, hogy az „itt és most”-ban felmutassuk az etikus cselekvés irányát. Elfogadni a viszonylagosságot és részlegességet, felemelni azt, ami összeköt – családban, gyülekezetben, társadalomban –, ehhez komoly belső erő, személyes függetlenség szükséges, igehirdetőként és gyakorló keresztényként egyaránt. Bátorság kell ahhoz, hogy megálljunk az ellentmondásokban, és ellentmondjunk annak a belső és sokszor külső kényszernek, hogy mindenáron feloldjuk a feszültséget egy adott oldalra állva. Nem véletlenül tekintik sokan a bátorságot az egyik legnagyobb erénynek. A kurázsi (bátorság) szó a *cor-agere* kifejezésből ered, melynek szó szerinti jelentése: a szív cselekedete.⁹⁹

Javaslat: *Sámuel és Saul története (1Sám)*. Czövek Tamás érdekesen emeli ki elemzésében, hogy a Sámuel karakterében meglévő rigorózuság hogyan pecsételi meg Saul sorsát.¹⁰⁰

HOL AZ EMBER HELYE? – ÚJRAÉRTELMEZNI TEREMTETTSÉGBELI SZEREPÜNKET

Fulbert Steffensky¹⁰¹ felhívja a figyelmet arra az összefüggésre, amely az *imád* szó elveszítése – s tegyük hozzá: lényeges jelentésmódosulása – és

94 Rohr, R.: *Reménység a sötétségben*, i. m. ■ 95 Uo. 9–40. ■ 96 Uo. 45. ■ 97 Uo. 31–32. ■ 98 Ezért a meglátásért egyházvezetőnek, *Iványi Gábornak* vagyok multhatatlanul hálás, aki egy lelkészgyűlésen kialakult parázs vitát így zárt le: „Miközben nem adjuk fel az idealist, támogassuk az élhető.” ■ 99 Rohr, R.: *Reménység a sötétségben*, i. m. 296. ■ 100 Czövek T.: *Három karizmatikus vezető*, 1–2. *Theológiai Szemle*, 2002/3., 131–140. és 2002/4., 192–202. ■ 101 In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 43.

az embernek a természettel való megromlott viszonya között van. Az az ember, aki még a természet közelében élt, jobban ismerte a hódolat érzését, mint a mai nagyvárosok lakói. Tagadhatatlan, hogy a természethez való viszonyunk kérdése égető problémánkká vált. Tekintsünk most el attól a vitától, amely a globális felmelegedés körül zajlik. Nevezetesen, hogy tényleg az embernek a természetet kizsákmányoló tevékenysége okozza-e a globális felmelegedést, vagy a Föld geológiai ciklusaiban meglévő jelenséggel van-e dolgunk. Ennek a kérdésnek a megválaszolása mit sem változtat azon a tényen, hogy a jégsarkok olvadnak, az óceánok vízszintje emelkedik, nagyvárosaink levegőjének szennyezettsége pedig egyre kritikusabb. A környezetünkhöz való viszonyunkról beszélnünk kell, mégpedig a háztetőkről kiáltva.

Milyen főbb szempontok vezethetnek bennünket az ökológiai krízisről való gondolkodásunkban és beszédünkben?

A keresztény teológia és ökoetika is egyetért azzal, hogy a jelen válság megoldása már nem a „vissza a természethez” jegyében képzelhető el. A „műveld és őrizd” parancsa ma sokkal inkább a tudomány és technika vívmányainak értelmes és előrelátó felhasználására szólít fel. A ma ige-hirdetőjének egyik nagy kihívása lehet, hogy elkerülve a panteizmus csapdáját segítse kifejlődni hallgatóiban a természetre való rácsodálkozás képességét.¹⁰²

Már *Einstein* véleménye szerint is minden olyan kísérlet, amely a szellemet el akarja űzni a természetből, végső soron visszajára fordul, és az ember ellen támad. Ha a természet dologgá válik – tegyük hozzá: ki- és felhasználandó eszközzé „silányul” –, akkor az ember ellen fordul. *Einstein* szerint nem létezik valódi transzcendencia a természet és a szellem egysége nélkül.¹⁰³ A spiritualitás és az ökológia összefüggésére már számosan felhívták a figyelmünket, de hogyan lehet mindezt felszabadító üzenetként közvetíteni hallgatóink számára?

A tudományok újkori diadalmenetének egyik ára a „spirituális tartózkodás” volt – hívja fel a figyelmet *Rüdiger Safranski*. Az ember már nem a túlvilágba kívánt betekinteni, hanem ebbe a világba. A sejtek és atomok, illetve az univerzum eddig teljesen ismeretlen világába. Ekkor is a láthatatlant keresi az ember, de az e világi láthatatlant. A tudományos kíváncsiság és a spirituális mélység vajon ténylegesen fordított arányban viszonyulnak egymáshoz? *Safranski* válaszában *Friedrich Schellingre* hivatkozik, aki azt állította, hogy nem a metafizikai igazságok veszítettek érvényességükből, hanem az emberi tudat szükségése nem képes az ember műveiben meglátni az istenit, az őt meghaladót.¹⁰⁴ Azaz az ember hétköznapi tudata nem volt képes megfelelően együtt fejlődni a tudománnyal és technikával. Azért nem képes korának műveiben meglátni az istenit, a mindennapiban észrevenni a rendkívülit, mert ehhez megint csak a rácsodálkozás képessége szükséges. Talán ha a látszólag rendkívülit megkérdőjelezzük, és a hétköznapiiban folyamatosan felmutatjuk az ünnepit, ez a magatartás ráneveli hallgatóinkat, hogy a rácsodálkozás nyomán a hódolat érzése is megszülessen. Mély meggyőződése, hogy csak a hódolat megszületésével – vagy egy világhatasztrófa által teremtett kényszerhelyzetben – vehető rá az ember, hogy egészen gyakorlati módon megváltoztassa a természethez fűződő viszonyát. Csak ezáltal képes bolygónkat az ember bűne által megsebezett felebarátnak tekinteni (*Gánóczy Sándor*), illetve ökológiai nyugalomnapot tartani (*Jürgen Moltmann*)¹⁰⁵, vagy akár a dísz-csomagolópapírok használatának mellőzésétől a vízzel való takarékoskodáson, a tömegközlekedési eszközöknek a magánautókkal szembeni előnyben részesítésén át fogyasztói szokásainak teljes felülvizsgálatáig eljutni.¹⁰⁶

Javaslat: *Egyetlen prédikáció vázlata helyett fentebb már említett havi gyülekezeti program*

102 Kamarás I.: *Kis magyar reliigiográfia*, i. m. 20. ■ 103 Safranski, R.: *A Gonosz avagy a szabadság drámája*. Budapest, 1999, Európa Könyvkiadó, 61. ■ 104 Schelling, F.: *A kinyilatkoztatás filozófiája*. In Safranski, R.: *A Gonosz avagy a szabadság drámája*, i. m. 72–73. ■ 105 Kamarás I.: *Kis magyar reliigiográfia*, i. m. 20–21. ■ 106 Mészleányi A.: *A világvége illemtana – Túlélőkönyv*. Budapest, 2008, Ad Librum Kiadó. *Mészleányi Attila* könyve sok eredeti és gyakorlati ötlettel, mégis józanul követhető alapelvekkel megírt mű. Gyülekezeti terjesztése is kiválóan alkalmas.

témavázlatát adom meg. A hónap igéje ez volt: „A teremtett világ maga is meg fog szabadulni a romlandóság szolgaságából az Isten gyermekeinek dicsőséges szabadságára” (Róm 8,21).

Vasárnapi textusok:

- 1Móz 7,1–5.17–23: Noé története. Az állatok miért menekülhettek meg? Miért volt fontos Istennek, hogy minden állatfajból megmeneküljenek példányok?
- 4Móz 22,20–35: Bálám számára megszólal. Lehet, hogy az állatok tudnak, látnak valamit, amit mi nem?
- Józs 10,6–14: Józsué szavára megáll a nap. Isten felfüggesztette a föld forgását, vagy megváltoztatta az emberek érzékelését?
- Mt 27,45–46.51–54: Jézus halála: sötétség, földrengés – amikor a természet együtt szenved az Istennel.

AZ ÖRÖK KERESZT

Németh Dávid, amikor elemzi korunk megnövekedett igényét a spiritualitás iránt, találoz rámutat, hogy egyfelől a modern ember már elutasítja azt a racionális életszemléletet, amely a felvilágosodás óta meghatározta gondolkodását, ugyanakkor nem kíván lemondani azokról a tudományos és technikai vívmányokról, amelyek épp az elutasított racionális-technikai gondolkodás eredményeként jöhettek létre. Így belső ellenvilágot épít ki „a psziché és pneuma építőköveiből”.¹⁰⁷ A megváltás egyoldalú hirdetése könnyen oda vezet, hogy segítünk hallgatóinknak ilyen kövekkel körülbástyázni magukat, és ezekkel jól elrejtőzhetnek az őket körülvevő egyéni és társadalmi valóság elől. Amikor az evangéliumot hirdetjük, segítenünk kell abban, hogy megerősödjön az egyén istenképősége, méltósága, biztos kiindulópontot találjon identitása újjáépítéséhez; ugyanakkor felelőségünk az is, hogy ez ne el- és bezárkózáshoz vezessen önmaga belső igényei és világa, vagy/és a külvilág szenvedéseket okozó ellentmondásossága elől.

A tradíciónak két oszlopa van – állítja a protestáns Steffensky. Ezek: a kegyelem és az igazságosság. Ha igehirdetéseinkben csak a kegyelemről emlékezünk meg, könnyen kiskorúságban tarthatjuk hallgatóinkat, és hozzásegíthetjük őket, hogy egyfajta gyermeki, sőt infantilis módon viszonyuljanak az élet dolgaihoz és a hit kérdéseihez. De a másik végletet is el kell kerülnünk. Az igazságosságért vagy bármilyen keresztény igazságért való fáradozás a megváltás múltra, jelenre és jövőre vonatkozó hirdetése nélkül könnyen kétségekbe sodorhat. Egyszerre szószólójává válni önmagunknak, de a másik igazságának is, egyszerre rálátni saját kérdéseink jogosságára, s közben nem elveszíteni a másik kérdése meghallásának képességét – ez az a magatartás, amely az érettség felé vezet. Annak megvallása és megélése, hogy a megváltás által Isten ott van bennem, „dicsőséggel és méltósággal”¹⁰⁸ felruházott lény vagyok, de ugyanennek a megváltásnak a révén Isten ott van a másikban is – ez az út a hitbeli érettséghez. Mert ebben az esetben nemcsak az én jogaim, imádságaim, sebeim és sérelmeim számítanak, hanem a másiké is. Mert ebben az esetben a megváltás már nemcsak az én individuális üdvömmé lesz, hanem olyan kollektív megváltássá, amely nem teszi semmissé az egyén hitét és felelőségét sem. Ebben az esetben pedig – véli Steffensky – végre elkezdünk valódi kérdésekkel foglalkozni és igazi konfliktusokkal törődni.¹⁰⁹

Ehhez azonban szükségünk van arra, hogy megtanuljunk ellentmondások között élni, nem egymás ellen csatázni, hanem olyan megoldásokat keresni, amelyek ellenfeleinknek is alternatívát jelentenek. Meg kell tanulnunk annak technikáját (legfőképpen elsajátítanunk azt a belső viszonyulást), hogy meggyőzésünk ne jelentsen egyet a másik legyőzésével, nyílt vagy rejtett megalázásával.¹¹⁰

Igehirdetéseinkben gyakran elhangzik, hogy a kereszt Isten és ember találkozási pontja, de a fentiek értelmében ember és ember találkozási pontja is. Ezen a talajon fejlődhet ki a ke-

107 Németh D.: Spiritualitás ma – Collegium Doctorum. *Magyar Református Theológia*, 2010, 132. ■ 108 Utalás a 8. zsol-tár szövegére. ■ 109 Steffensky, E.: A holnap egyházának spiritualitása. Szeretni az igazságot, imádni Istent, ügyelni a formákra. In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 39.n 110 Rohr, R.: *Reménység a sötétségben*, i. m. 65.

resztény szolidaritás eszménye. Egyre fokozódó elvárás korunk egyházával szemben, hogy a társadalom elesettjeinek szájává és hangjává váljék.¹¹¹

Javaslat: *In 19,26–27* – „Asszony, íme, a te Fiad!”; „Íme a te anyád!” *Miért éppen Jánosé a megbízatás? A körülmények. Miért nem előbb hangzik el a megbízatás? Kinek kellett még „meghallania”? Az egymásrautaltságban ki mit adott és mit kapott?*

A MINŐSÉGI KOMMUNIKÁCIÓ ESZMÉNYE

A minőségi kommunikáció két irányban is elendő és megküzdendő cél. Hogyan értsünk szót internet mellett felnőtt gyerekeinkkel, unokáinkkal, ifiseinkkel? A másik oldalról pedig: mi módon tegyünk hitvallást a másként gondolkodóknak úgy, hogy az ne monológ legyen, hanem értelmes párbeszéddé váljon?

A verbális és nonverbális kommunikáció legemberibb tulajdonságunk. Sokáig azt hittük, kommunikálni mindenki tud. Részint egyre összetettebb világunk, részint a kommunikációkutatás eredményei miatt azonban rá kell jönnünk, hogy életünk során folyamatosan fejlődünk kell a kommunikáció területén is. Ennek lehet eszköze, de bemutatója is az igehirdetés. *Tari Annamária*, a cybergeneráció elismert magyar kutatója hívja fel a figyelmet arra, hogy bár a társadalmi olló egyre jelentősebben szétnyílik, a kommunikáció minősége és ezzel összefüggésben a kapcsolatok adta érzelmi biztonságérzet tekintetében az olló mindkét szárán élők frusztráltak.¹¹² Az egyik oldalon az egzisztenciális érdekérvényesítés harca, a kapcsolati tőke építése, amely nem jelenti valódi kapcsolatok ápolását, a másik oldalon pedig a mindennapi megélhetésért folytatott küzdelem veszi el a minőségi kommunikáció lehetőségét. Ahogy vizsgálódásomban már többször rámutattam, az is áldozata a modernitás struktúráinak, aki (éppen) felesleges lett, de az is, akinek azzal a

rémképpel kell együtt élnie, hogy bármikor az-za lehet. Éppen ezért a családon belüli kommunikációt, az egymásra figyelést, a másik számára is megtapasztalható valóságos jelenlét biztosítását (amikor nemcsak fizikailag vagyunk a másik mellett, hanem teljes valónkkal), a nyíltságot, a feltétlen elfogadást tanítanunk és hangsúlyoznunk kell igehirdetéseinkben, és megjelenítenünk személyes viszonyulásainkban. Különösen igaz ez a családjainkban, gyülekezeteinkben felnövő fiatalokkal kapcsolatban, akikkel szemben a generációs távolság nem években, hanem sokkal inkább a technikai civilizációhoz való viszonyunkban és az azt követni tudó rugalmasságunkban mérhető. Tari – hivatkozva *Joshua Meyrowitz* kutatásaira – állítja, hogy az internet használata mellett felnőtt gyerekek generációja egyszerre felnőttzerűbb és gyerekesebb, mint amilyenek koruk alapján lenniük kellene, vagy mint az előző generációk hasonló korban voltak. Mivel „e-demokráciában” (Tari) nőnek fel, sokkal gyorsabban szereznek meg és használnak fel – akár a magaskultúra által nyújtott – információkat, ugyanakkor, mivel érzelmeiket, frusztrációikat sokkal hamarabb, akár egy chatszobába való belépéssel, azonnal levezethetik, könnyebben kialakul náluk az ügynevezett érzelmi inkontinencia. Azaz nem tanulják meg a belső feszültségek kezelését, kitolását, átgondolását.

A középgeneráció másként keresi az élményeit, mert bár lehet, hogy fiatalon még célt keresett, mára minden célja megkérdőjeleződött. A mai ember, aki szeretne autonóm lenni, meg kívánja őrizni a jogát, hogy ha valami már nem elég vonzó cél számára, másba foghasson. Így azonban a céltől eltolódik az élmény felé. Ha céljaink vannak, azok nem szabadon váltogathatók, elérésükhöz kitartásra, másokkal való együttműködni tudásra van szükség. Ha a célok elveszítik fényüket, csak az élmények maradnak, melyek egyediek, még osztoznunk sem kell rajtuk feltétlenül.¹¹³ Nem kell erőfeszítéseket tennünk, hogy megértsük őket másokkal. Így azonban egyre elszigeteltebbé válunk.

111 In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 5. ■ 112 Tari A.: *Y generáció és a társadalmi változások*, i. m. 19–27. ■ 113 Németh D.: *Spiritualitás ma – Collegium Doctorum*, i. m. 134.

Globalizálódó világunkban, internetes kapcsolataink bővülésével, utazásaink, olvasmányaink révén egyre több olyan embert ismerünk meg, akik más háttérűek, világlátásúak, más vallási elkötelezettségűek. Már az intellektuális becsületesség okán is meg kell hallanunk korunk kérdését: mi a helyzet azokkal az emberekkel, akik nem Krisztusban, hanem Buddhában, Allahban vagy akár egy világszellemben hisznek? Egy-egy bibliai passzusra hivatkozó merev elzárkózás (például „senki sem mehet az Atyához, csak énáltalam”) éppúgy nem áll szóba magával a kérdéssel, mint az általánosító ködösítés, mely szerint a hegytetőre több úton fel lehet jutni. A kérdés egzisztenciális volta azt a kérdést teszi fel, hogy hogyan tartsuk meg keresztény hitünk integritását, és közben miként folytassunk értelmes, emberi, keresztény kommunikációt kínai szomszédunkkal, arab kollégáinkkal, netán buddhista vejeinkkel.

*Patsch Ferenc*¹¹⁴ elemzi egy tanulmányában a különböző vallások teológiáját és a kereszténység e teológiákhoz fűződő viszonyát. Ismerteti azt a már a II. vatikáni zsinat által is jóváhagyott és a katolikus teológia által kidolgozott belátást, mely szerint Krisztus konstitutív módon üdvösségközvetítő, azaz nélküle nincs üdvösség, de ez az üdvösség „valamely csak Isten által ismert módon”¹¹⁵ azokat is eléri, akik nem hisznek benne. Kérdés azonban, hogy az egyéni hit elbír-e ilyen feszültséget. S a kérdés megfordítva is igaz. A bezárkózás saját kizárólagosságunkba kiszolgálja ugyan alapvető biztonságérzetünket, de nem vonja-e maga után személyiségünk megmerevedését? És személyiségünk megmerevedése nem merevíti-e meg istenképünket olyannyira, hogy egy bálványkép lesz, amelyet kizárólagos módon tisztelni fogunk?

Javaslat: *Újra a tékozló fiú története, de másként. Az apa, aki mindkét fia számára ott van. A fiatalabbnak akkor is, amikor fizikailag távol van, az idősebbnek akkor is, amikor az nem*

igényli, vagy másként igényelné. A fiatalabb fiú, aki máshol jár! (Lehet, hogy csak az idősebb generáció által disznóvályúnak tartott internet előtt ül naphosszat.) Egy olyan helyen, ahol nem érvényesek a régi konvenciók (például az internet világában). De minőségi kapcsolat otthon vár rá. Az idősebb fiú, aki rendes, pontos, megbízható, de csak a praktikuság és nem a kapcsolatok szintjén képes gondolkodni. A cybergeneráció és a közpögeneráció is távol van az Atyától.

ÉS A KÖZÖSSÉG?

Az Egyház képéhez – melyet már Péter apostol is „élő kövekből” megalkotottnak tartott – rakjunk egy szimbólumot, a fa képét. A fáét, amely ágakra, gallyakra oszlik. Egy fán vagy egy fa körül mindennek és mindenkinek megvan a helye. A fán megtelepedett gombának éppúgy, mint a termő gyümölcsnek. A fa virágát beporzó méhecskének és a fában élősködő bogaraknak.¹¹⁶ Ez más, mint egy tanrendszer vagy egy hierarchikus egyházfelfogás mentén megfogalmazott egyházmodell, de integráló, lehetőséget ad a szabadságra, a közeledésre, de a távolmaradásra is. Ugyanakkor életbevágóan fontosak azok, akik kapcsolatban vannak a gyökerekkel, tisztelik és óvják őket. Mi, protestánsok is a szentek közösségéből élünk.

A strukturális erőszak áldozatainak lelkigondozásához arccal, hanggal, mondanivalóval rendelkező emberekre van szükség. Ez több mint hitelesség, és lényegesen más, mint a spirituális guruk szerepe. Kellenek a tekintélyek, de hiteles és számon kérhető tekintélyek legyenek. Ugyanakkor kellenek olyanok, akik kedvesen fogadják a diplomajuttatókat, az először jövőket énekeskönyvet nyújtanak, akik közvetlenül megszólíthatók, akik nem különlegesek, csak jelen vannak. Akik merik vállalni a kapcsolatteremtés, a kapcsolatépítés kockázatát.¹¹⁷

Fontos, hogy újragondoljuk a karizmák sokféleségét. Sőt elképzelhető, hogy éppen a felis-

114 Patsch F. SJ: Hermeneutika és vallások – A jövő kihívásai a teológia számára. *Mérleg*, 2005/4., 416–438. ■ 115 A II. vatikáni zsinat *Ad gentes* kezdetű dekrétuma az egyház missziós tevékenységéről, 7. ■ 116 Magát a képet *Wolfgang Grünberg*től vettem át. Grünberg, W.: A gyülekezet egysége és sokfélesége. „Derús átváltás” a különbözőség kultúrájára. In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 48–62. ■ 117 Steffensky, E.: A hónap egyházának spiritualitása – Szeretni az igazságot, imádni Istent, ügyelni a formákra. In Kock, M. (szerk.): *Az egyház a 21. században – sokszínű jövő*, i. m. 37.

mert karizmák révén lehet valakit – ha nem is a termelésbe visszaintegrálni, de – az újra hasznos élet tudatával megajándékozni. Attól, hogy a piacgazdaság számára feleslegessé vált valaki, felszabadulhat Isten neki adott karizmáinak kibontakoztatására. A nemtörődomség kultúrájával szemben létre lehet hozni az egymásra figyelés ellenkultúráját, erre a gyülekezeteink adhatják a legkiválóbb lehetőségeket. Az Egyház így lehet „menedék a fölöslegéseknek”.¹¹⁸

ZÁRÓ GONDOLATOK

Tisztában vagyok azzal, hogy dolgozatomat nem tudom átfogóan lezárni, egészzé tenni, hiszen éppen csak érintettem néhány olyan társadalmi, szociológiai kérdést, amely meghatározza a ma emberének mindennapjait és közérzetét. E problémák nem maradnak kívül a templomfalakon, így foglalkoznunk kell velük igehirdetéseinkben is. Ugyanakkor nem szabad, hogy ezek mindenestül meghatározzák, aktualizálják mondanivalónkat. A Kijelentés nagy tényeinek újragondolásával és diskurzusba vonásával

azonban segíthetünk, gyógyíthatunk, áldást közvetíthetünk azok felé, akik biztató szóért, félórányi nyugalomért betérnek templomainkba. Különösen akkor igaz ez, ha megőrizzük abbéli hitünket, hogy dekonstruáló korunkban sem szűnt meg az Ige és az igehirdetés konstruáló, teremtő hatalma.

Azzal is tisztában vagyok, hogy éppen csak elkezdtem azoknak a témáknak a megfogalmazását, amelyekről meglátásom szerint beszélnünk kell igehirdetéseinkben. A sor még nagyon hosszan folytatható lenne. Más talán egészen eltérő sorrendben állítaná össze azoknak a kérdésköröknek a listáját, amelyek fontos szerepet kell, hogy betöltsenek igehirdetéseinkben. Ilyen értelemben dolgozatom befejezetlen és befejezhetetlen.

Vizsgálódásaim zárásaként egy olyan biblióra végeredményét kívánom leírni, amelyen az volt a célunk, hogy egy nagyon ismert, kegyes bibliai szöveg, amely egykor emberi érzések, szenvedélyek, szenvedések és hitek kifejeződése volt, újra megelevenedjen számunkra. A 25. zoltár parafrázisát fogalmazzuk meg.

1. *Könyörgés Istenhez vezetésért (Dávid). Uram, hozzád emelkedem lélekben!*

2. *Benned bízom, Istenem, ne szégyenüljek meg, ne nevessenek ki ellenségeim!*

3. *Senki se szégyenüljön meg, aki benned reménykedik, azok szégyenüljenek meg, akik ok nélkül elpártolnak tőled!*

Uram, bensőmmel Téged próbállak megérinteni, ez engem is felemel, kitágít, segít önmagam fölé emelkedni.

Bízom benned, és ugyanakkor félek, hogy pont ez a bizalom az, ami értelmetlen és nevetségessé tesz.

Aztán ráeszmélek, hogy nem vagyok egyedül, csatlakozom a hitükkel, hitetlenségükkel küszködők nagy táborához. Jó társaság ez! Mindegyikünkért kérek, ne hagyd, hogy feladjuk a harcot önmagunkkal és veled, mert látom, hogy ez a feladás sehová sem vezetne.

118 Zulehner, P.M.: Igen a vallásra – nem az egyházra?, i. m. 25.

4. *Utadat, Uram, ismertesd meg velem, ösvénye-
idre taníts meg engem!* Hát akkor nincs más lehetőség: előre! Az élet
alaptörvényeire és a kis részletek finomságai-
ra, az élet apró betűvel írt részleteire is taníts
meg engem!
5. *Vezess hűségesen, és taníts engem, mert te
vagy szabadító Istenem, mindig benned re-
ménykedem!* Amikor rám gondolsz, tedd azt jóindulatúan és
jó szándékúan.
6. *Gondolj, Uram, irgalmadra és kegyelmedre,
melyek öröktől fogva vannak!* Ne arra emlékezz, amit már a startvonalnál el-
rontottam. Jóindulatodból mutasd meg, hogy
lehet rossz kezdeteknek is jó folytatásuk.
7. *Ifjúkorom vétkeire és bűneimre ne emlékezz!
Kegyelmesen gondolj rám, mert te jóságos vagy,
Uram!* Tudom, Uram, hogy ehhez nyitottá és alázatos-
sá kell válnom.
8. *Jó és igaz az Úr, ezért megmutatja a vétkesek-
nek a jó utat.* Így apró dolgokban is veled találkozom.
9. *Az alázatosakat igazságosan vezeti, és az ő út-
jára tanítja az alázatosakat.* Szóval, engedsz újra startvonalhoz állnom?
10. *Az Úr minden ösvénye szeretet és hűség azok-
nak, akik megtartják szövetségét és intelmeit.* Hiszem, Uram, hogy az útelágazásoknál nem
hagysz magamra.
11. *A te nevedért, ó, Uram, bocsásd meg bűnei-
met, mert sok van!* Nemcsak boldog leszek, hanem valami olyasmi-
ben lesz részem, ami túlél engem.
12. *Azt az embert, aki féli az Urat, oktatja ő,
hogymelyik utat válassza.* Nemcsak olyasmiben lesz részem, ami túlél en-
gem, hanem ami meghaladja az emberit, em-
beri létem isteni perspektívákat kap. Két
irányba is kiterjesztesz, a következő nemze-
deknek is használok, és részem lesz a halált
követő létben. Ez tényleg több, mint emberi.
13. *Élete boldog marad, és utódai öröklik a föl-
det.* Ezért megpróbálok kapcsolatban maradni ve-
led, és hiszem, hogy nem hagyod, hogy kere-
sésed miatt hasra essek, rossz lépéseket te-
gyek, becsapódjak.
14. *Közösségben van az Úr az őt féldökkel, szövet-
ségére tanítja őket.* Én rád nézek – és te rám nézel, és látod az éle-
tetemet átjáró magányt.
15. *Szemem állandóan az Úrra néz, mert ő sza-
badítja ki lábamat a csapdából.* Ne engedd, hogy a szorongás teljesen eluraljon.
16. *Fordulj felém, és könyörülj rajtam, mert ma-
gányos és nyomorult vagyok!*
17. *Enyhítsd szívem szorongását, szorult helyze-
temből szabadíts ki!*

18. *Lásd meg nyomorúságomat és gyötrődésemet, és bocsásd meg minden vétkeket!* Ne engedd, hogy elrontott dolgom gúzsba kössenek!
19. *Nézd, mennyi ellenségem van! Gyűlölnék kegyetlen gyűlölettel.* Ellenségeim vannak, de a legnagyobb ellenség belül harapdál.
20. *Tartsd meg életemet, ments meg, ne szegyenüljek meg, mert hozzád menekültem!*
21. *Feddhetetlen becsület őrizzen engem, mert benned reménykedem.* Téged kérlek, ne adj át a külső sötétségnek, semmilyen becstelenségnek!
22. *Szabadítsd ki, ó, Isten, Izráelt minden nyomorúságából!* Nemcsak rólam van szó, Uram, a téged keresők nevében is szólok.

1. ábra: Galtung erőszakpiramisa

Forrás: <http://them.polylog.org/5/fgj-en.htm>